

# Periodkonventioner

*En komparativ studie om forskningsmönster och vanor  
inom två arkeologiska perioder*

ARKM21 - Masteruppsats, 30hp  
Arkeologi  
Lunds Universitet  
Institutionen för arkeologi och antikens historia  
Christoffer Hagberg  
Handledare: Kristina Jennbert  
VT 2012

<b>Innehållsförteckning</b>	<b>Sid.</b>
<b>Abstract</b>	<b>3</b>
<b>Tack!</b>	<b>4</b>
<b>1. Inledning</b>	<b>5</b>
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Teoretisk ansats	6
1.3 Metod och avgränsning	7
1.4 Definition av religionsbegreppet	10
1.5 Tidigare forskning	11
1.6 Källkritik	13
<b>2. Materialbeskrivning</b>	<b>15</b>
2.1 Forskningsbeskrivning	15
2.1.1 <i>Översiktsverk</i>	15
Arkeologi i Norden	15
Danmarks Oldtid	16
Sveriges historia	18
2.1.2 <i>Bronsåldersboplatser</i>	21
Långhuslandskapet	21
Bronsåldersbygd	23
Vägar till Västland	24
2.1.3 <i>Äldre järnåldersboplatser</i>	26
Långhuslandskapet	26
Gården i landskapet	26
Järnålder vid Öresund	27
Sammanställning av den äldre järnåldern	28
2.2 Diskussion, jämförelse och sammanställning av material	28
2.2.1 <i>Forskningstraditioner under brons- och äldre järnålder</i>	30
<b>3. Analys och diskussion</b>	<b>32</b>
3.1 Studie av detaljer i synteserna	32
3.1.1 <i>Gropar</i>	32
Primär tolkning: offergrop	33
Primär tolkning: lertäkt	34
Primär tolkning: förrådsgrop	34
3.1.2 <i>Metallhantverk</i>	35
Primär tolkning: vardagligt	35
Primär tolkning: prestige	35
3.1.3 <i>Härदार och härд-/kokgropar, utanför bostaden</i>	36
Primär tolkning: produktion	36
Primär tolkning: matlagning	36
Primär tolkning: rituell funktion	37

3.1.4	<i>Huskonstruktioner</i>	37
	Primär tolkning: ekonomi	37
	Primär tolkning: religion	37
	Primär tolkning: prestige	38
3.2	Resultat	38
3.3	Diskussion	39
3.3.1	<i>Generell diskussion</i>	39
	Gropar	39
	Metallhantverk	40
	Härdar och hård-/kokgropar, utanför bostaden	41
	Huskonstruktioner	41
	Konventioner om religion	42
3.3.2	<i>Diskussion av specifika exempel</i>	44
<b>4.</b>	<b>Slutsats, slutdiskussion och reflektioner</b>	<b>46</b>
4.1	Periodtypisk forskning av religion på boplatser, likheter och skillnader	46
4.2	Forskningskonventioner och framtida perspektiv	48
<b>5.</b>	<b>Sammanfattning</b>	<b>50</b>
	<b>Litteraturförteckning</b>	<b>52</b>

## Abstract

This master thesis has its setting in the theoretical field of archaeology. The aim is to identify if there are conventional traditions in the archaeological research based on specific periods and if there are, investigate the differences and similarities. The thesis takes inspiration from the well known sociologist *Pierre Bourdieu* and what he says about the objective structures in society; structures which influence how we as human beings function in different fields of society due to social class. This is not, however, a sociological survey of different individuals and their background, this is an investigation of how objective structures may affect interpretations in archaeology.

To conduct this investigation a material has been chosen that consists of three examples of basic archaeological literature, together representing the overall research conducted in Swedish archaeology. To further investigate the question the material is supplemented by adding five syntheses, three per archaeological period (one of these represent both periods). The survey of this literature is based on the theme *religion at settlements during the Bronze Age and the Early Iron Age*. To get an idea of what the overall research is like a survey is made, using the basic literature in a discourse analysis. The result of the survey is presented in a table, where a statement is made for each period, regarding the chosen theme. The statements are then put to see if they match the general picture of religion at settlements in each synthesis.

The statements are proven to match the syntheses and the next step is to look at specific details in the interpretations, to see what it is in the material that constitutes these ideas of religion at settlements during the Bronze Age and the Early Iron Age. The chosen material consists of some of the most common finds at Scandinavian settlements from these periods: *pits, traces of metalwork, hearths and house structures*. The analysis and following discussion show that there is a tendency towards a conventional research based solely on what period a certain context has been dated to. The result emphasize the importance of self-reflective thinking and states that the material used gives a nuanced picture of conventional thinking but with a tendency to conventional interpretations based on the different traditions within the different periods.

## Tack!

Under min studietid har jag läst många avhandlingar och ofta står det att läsa i förordet om hur ensamt livet som doktorand kan vara. Det kan vara ensamt att skriva masteruppsats också. Jag vill därför först och främst tacka *Stella Macheridis* och *Elisabeth Rudebeck* för att de intresserat sig för mitt ämne och gärna diskuterat uppsatsen med mig. Utan dem, ingen uppsats. Jag vill också, givetvis, tacka min handledare *Kristina Jennbert* för alla de samtal om arkeologisk teori och uppsatsstruktur vi delat under våra handledarmöten! Det har varit ovärderligt med ett sådant bollplank.

Ett särskilt tack går också till mina kursare: Oskar Spjuth, Johan Green, Carolina Ask, Clara Alfsdotter, Maria Åkesson, Chelsea Graham och Anna K. Wändahl!

# 1. Inledning

Arkeologin har delat upp förhistorien i olika perioder. Perioderna ser olika ut och har olika benämningar och definitioner i olika delar av världen. Den skandinaviska förhistorien börjar med jägare och samlare i paleolitikum och mesolitikum och följs av neolitikum, när människan blir bofast, börjar kultivera marken och hålla djur. Bronsåldern börjar när föremål av brons börjar dyka upp och järnåldern tar vid när järn börjar nyttjas. Alla dessa indelningar i tidsperioder har sina anledningar; människan hittar nya sätt att leva på, tillverkar nya verktyg för att förenkla sin vardag eller utnyttja ”nya” resurser, kommer i kontakt med andra kulturer och influeras av deras materialitet med mera, med mera. Att vetenskapsmän inom det arkeologiska ämnet för längesedan delade in förhistorien i ett antal övergripande perioder är i sig inte underligt, utan ganska logiskt. För att finna förståelse i hur människan och hennes omgivning förändrats över tid är en periodindelning ett praktiskt sätt att peka på specifika brytpunkter och förändringar.

Inom den arkeologiska forskningen är det som forskare vanligt att specialisera sig på en bestämd tidsperiod. Valet av period kan ha många anledningar, kanske är det en fråga om smak som är en avgörande faktor till valet, kanske är det ren och skär slump vilken period en forskare specialiserar sig i. Många ställer frågor inom sina arbeten där de tar upp kontinuitetsfrågor (kontinuitet handlar om att titta på förändring över tid och placera enskilda fynd i ett långtidsperspektiv), men är det lika många som bejakar detta kontinuitetstänk inom själva forskningen? Hur skiljer sig forskningen mellan olika arkeologiska perioder åt och varför? Frågor som dessa har alltid intresserat mig, för utöver själva arkeologin och dess material är det viktigt för mig att förstå hur själva forskningen fungerar och varför tolkningar formas som de gör.

## 1.1 Syfte och frågeställning

Att det finns skillnader i materialet mellan olika arkeologiska perioder är ett faktum, men finns det en kulturell skillnad inom forskningen av dessa som avgör utkomsten av tolkningar? Syftet med denna uppsats är att undersöka, jämföra och söka tolka forskningsvanor inom två arkeologiska perioder. Målsättningen är att identifiera periodtypiska konventioner i den utvalda forskningen och att belysa dessa genom att diskutera specifika exempel på arkeologiska lämningar från boplatser som finns representerade inom båda perioderna. För att uppnå detta syfte har jag formulerat följande frågeställningar, uppdelade i tre nivåer:

- Vad definierar en forskningskonvention?
- Hur ser forskningen på skånska boplatser inom perioderna bronsålder och äldre järnålder ut? Är det möjligt att identifiera konventioner baserade på arkeologiska perioder?
- Vilka likheter och skillnader mellan de olika perioderna sticker ut i den utvalda litteraturen? Vad kan vi lära om underförstådda synsätt rörande perioder och periodisering? Vad kan vi lära om forskningsprocessen? Hur kan ett eventuellt resultat användas inom den arkeologiska forskningen? Vad är dess relevans?

## 1.2 Teoretisk ansats

För att besvara ovan uppställda frågor måste jag först och främst gå igenom den första frågeställningen och definiera begreppet ”forskningskonvention”. Detta görs genom inspiration från utvalda texter av den franske sociologen Pierre Bourdieu, där begreppet ”habitus” förklaras. Jag har främst använt mig av en sammanfattning på svenska med några av Bourdieus mer centrala texter, fram till 1993 (Bourdieu 1993 [1984]), men också av originaltexten, översatt till engelska (Bourdieu 2010 [1984]). En vidare djupdykning in i Pierre Bourdieus sociologiska tankevärld och kommentarer samt kritik angående denna görs inte, utan begränsas till en översikt. Anledningen till detta är att hans texter här enbart används som bakgrundsfakta och inspiration för en vidare argumentation koncentrerad till den arkeologiska forskningsvärlden. För att uppsatsen inte ska fastna i vad som kan anses vara abstrakta, sociologiska teoretiska resonemang, utan snarare snabbt accentueras i förhållande till den arkeologiska forskningen och dess applikationer av dessa idéer, används översiktslitteraturen av Bourdieu som en språngbräda in i förståelsen av hur den arkeologiska forskningen kan betraktas. Den förklaring av habitus som görs här är nödvändig för att förstå ingången till ämnet för den här uppsatsen. Det innebär därmed inte att begreppet direkt appliceras på den arkeologiska forskningen, men förklarar hur en sådan här undersökning har motiverats.

Pierre Bourdieus teori om habitus, nedtecknat i det klassiska verket *La Distinction: critique social du jugement* (Sv. *Distinktionen: En social kritik av omdömet*), ligger på sätt och vis till grund för hela uppsatsen. I sin beskrivning av begreppet utgår Bourdieu från olika samhällsklasser och funktioner därinom och däremellan (1993 [1984]:247-310). Habitus beskrivs bland annat så här: ”*En agents samtliga praktiker och verk är (...), utanför varje intentionell strävan efter koherens, objektivt sammanställda med varandra och utanför all medveten avstämning objektivt orkestrerade med praktikerna och verken hos alla andra medlemmar av den klass som agenten tillhör*” (Bourdieu 1993 [1984]:301). Habitus är ett begrepp som skapats av Bourdieu, i en kontext där det beskriver människans objektivitet i förhållande till sin sociala kontext (klass) i samhällets olika funktioner (fält). Den första delen av detta är adekvat att använda i ett sådant här sammanhang, men den andra delen gör det komplicerat. Bourdieus studier placerar människor i olika klasser och hans studier går ut på att undersöka deras dispositioner inom olika fält, i det här fallet skulle forskningen av olika perioder kunna vara exempel på sådana fält. Det är dock inte denna uppsats syfte att göra en social positionering av specifika forskare. Inspirationen av Bourdieus tes om objektiv påverkan utifrån social kontext står dock fast, men här kan det inte appliceras på en klass utan istället på vad som skulle kunna uppfattas som olika forskningssamfund – två olika arkeologiska perioder. Begreppet *samfund* kommer härmed användas för att benämna en gruppering av forskare.

I en omformulering av ovanstående citat, av den svenska översättningen av Bourdieu, till det här sammanhanget skulle det kunna omformuleras enligt följande (med medvetenhet om att det då tas ur sin kontext): *det varje forskare gör influeras och påverkas och påverkas av allt annat som både den individuella forskaren och hela dennes forskningssamfund gör, utan att forskaren själv avser det; detta sker objektivt och undermedvetet. Varje individuell forskare*

ingår, genom sitt val av forskningsämne, i ett forskningsamfund. Forskningen inom ett samfund blir liksom den individuella forskarens arbeten likartad. Hur detta kommer sig diskuteras mer i följande diskussionsavsnitt. Jag vill återigen påminna läsaren om att Bourdieus texter avser sociala samhällsklasser och inte specifika forskningsamfund. Vad gäller det sistnämnda kan det väl konstateras att man som person ingår i en mängd olika identitetslandskap och i det här fallet anses de olika perioderna vara exempel på sådana. Individens fria vilja är dock inte obefintlig, men påverkas av objektiva strukturer.

Det som här alltså benämns som forskningskonvention, som kort och gott kan beskrivas som normativ forskning inom ett specifikt område, förändras över tid efter vilka tankar och idéer som är rådande i samhället och andra forskningsområden. De normer som finns inom en forskningskultur under en viss tidsperiod kan betecknas som ett paradigm; ett för en specifik tidsperiod gällande tankesystem (Kuhn 1997:144). Det som studeras här skulle mot denna bakgrund kunna förklaras som sedan 2003 rådande paradigm inom två separata forskningskulturer – den sydkandinaviska brons- och äldre järnåldersforskningen av religion på boplatser.

Kuhn (1992 [1970]) förklarar paradigmbegreppet i *The structure of scientific revolutions* (Sv. *De vetenskapliga revolutionernas struktur*) från 1962. Kuhn har många definitioner och applikationsmöjligheter för paradigmbegreppet, bland annat att det står för föreställningsvärlden, värderingarna och metoderna inom bestämda samfund (Kuhn 1997:143). I den här uppsatsen är perioderna bronsålder och äldre järnålder och forskningen därinom exempel på två områden, vilka betraktas som separata samfund.

Den arkeologiska forskningen delas här in i mindre periods specifika samfund och det som händer inom ett sådant samfund antas ske efter påverkan inom gruppen och genom påverkan utifrån. Men hur sker denna påverkan? Varför sker förändringar inom samfunden?

I boken *In Defense of Things: Archaeology and the Ontology of Objects* går den teoretiskt sinnade arkeologen Bjørnar Olsen (2010), genom fenomenologibegreppet, i försvar för objektens betydelse som egna agenter/aktörer i en dehumanocentraliserande logik, där föremålen i sig påverkar och påverkas av sin omgivning. Olsen redogör för hur den tyske filosofen Martin Heidegger ser på verktyg genom att säga att alla saker är relaterade till andra saker; från en sak relaterar vi vidare till andra i en lång kedja av saker och ting, som i sin tur är relaterade till specifika händelser påverkade av tingen (Olsen 2010:69–70). Varje objekt i denna kedja fungerar var och en som en aktör som påverkar och styr sin kontextbundna omgivning. På samma sätt är en akademisk text en aktör, en aktör som både styrs av tidigare forskning och själv styr kommande dito. Varje enskild forskare ingår alltså i ett klassificerbart forskarsamfund, som i sin tur är kopplat till andra samfund osv. Alla forskande arkeologer ingår i en mängd olika sådana samfund, som samtliga hör samman med varandra på olika sätt. I den här uppsatsen fokuserar jag på att lyfta fram ett par individer ur vad jag uppfattar som två arkeologiska samfund och låta dem representera dessa genom att diskutera dess koherens sinsemellan.

Frågan om samfundstillhörighet inom den arkeologiska forskningen handlar om att varje forskare själv väljer vilket samfund (i det här fallet vilken tidsperiod) som han eller hon vill



tillhöra. Valet kan ske medvetet efter ”ideologiska” övertygelser (intresse och smak), eller undermedvetet genom omedveten påverkan av samfundens medlemmar och det material och den forskning som finns inom det valda samfundet (Bourdieu 1993[1984]:303). Det finns inga statistiska undersökningar och inga siffror som visar på en sådan indelning som beskrivits här (non vidi); hela fenomenet grundar sig på ett antagande utifrån de fenomen som beskrivits ovan. Det kan dock rimligen antas att om teorier om föremål och individers förmåga att påverka varandra accepteras inom den arkeologiska forskningsvärlden (som en övergripande kultur), bör samma kulturväsen även acceptera att de själva och det de gör fungerar på samma sätt. De studerade texterna kan i det här fallet ses som aktörer i sig själva, aktörer som påverkar och påverkas av det samfund som den tillhör och de aktörer, i form av forskarna, som skrivit dem.

### 1.3 Metod och avgränsning

Som grundlitteratur för att identifiera generella forskningsnormer används de generella verken *Arkeologi i Norden* (Burenhult 1999 & 2000) *Danmarks Oldtid* (Jensen 2002 & 2004) och *Sveriges Historia* (Welinder 2009a). Verk som dessa används ofta som grundlitteratur för arkeologistudenter och visar på det generella forskningsläget vid tiden för publicering, vilket är av värde för att peka på specifika traditioner. Fokus för den här uppsatsen ligger dock inte på dessa översiktsverk, utan på en kvalitativ litteraturstudie av ett material bestående av synteser av grävrapporter, som berör boplatser under brons- och äldre järnålder. Litteraturen har valts utifrån följande kriterier:

- Texten ska vara publicerad efter 2003, som är det år bronsåldersdelen i *Danmarks Oldtid* gavs ut.
- Den ska beskriva boplatser från perioderna bronsålder och äldre järnålder
- Publikationer där båda perioderna finns representerade premieras, eftersom eventuella skillnader i tolkningar gjorda av samma författare bör sticka ut tydligare

Genom en diskursanalys blir specifika fokusområden i synteserna belysta och reflexivt diskuterade i förhållande till den generella grundlitteraturen i en metadiskussion. I diskussionen ligger fokus på hur textförfattarna valt att presentera och diskutera boplatserna ur ett perspektiv som berör religionsbegreppet. Litteraturen ligger sedan till grund för två generella påståenden – ett för bronsåldern och ett för den äldre järnåldern – med fokus på religion kring boplatser. Själva analysen består sedan i att analysera forskningen av några av de vanligaste anläggningarna och fyndkategorierna vid boplatssområden. Målet är att testa periodspecifik (samfundsspecifik) forskning genom en diskussion av traditionsbunden forskning och genom denna komma till en slutsats om hur traditioner inom olika perioder påverkar vår förståelse och därmed vår forskning.

Det arkeologiska materialet är allt som finns kvar av de människor som arkeologin ämnar studera. Det är det som traditionellt är arkeologernas främsta empiri och det som används med målet att svara på frågor om vilka dessa människor var och hur deras samhällen såg ut. För att förstå och analysera de arkeologiska texterna är det viktigt att förstå vad författarna anser att de kan berätta utifrån det befintliga arkeologiska materialet. Det arkeologiska material som finns tillgängligt och som fram till historisk tid (då händelser och företeelser började

nedtecknas) är det enda som kan berätta något om dessa sedan länge döda människor är deras saker; ting som ligger i specifika konstellationer i olika typer av sammanhang. I dessa sammanhang finns även andra material som kan användas vid analysen av en svunnen tid – t.ex. macrofossil, pollen, benmaterial osv. Inom den tidiga arkeologin var det just sakerna som var centrala i tolkningen, eller snarare indelningen och kategoriseringen av människor i olika kulturer och utvecklingen av dessa (Trigger 2006:313; Baudou 2004:186). Idag handlar arkeologin mer om att tolka och försöka förstå sakernas sammanhang och ibland finns det ju faktiskt bara ”sammanhang” (det vill säga t.ex. olika typer av konstruktioner, så som hus, härdar och brunnar) och inte några av människor tillverkade föremål. Det tolkningsbara materialet har växt och består nu av allt från t.ex. yxor och mejslar till pollen och kol. Materialet har utökats, men det har också tolkningsmöjligheterna. Att utföra arkeologisk forskning handlar idag inte enbart om att fastställa hur människor i förhistorien försörjde sig, vad de hade för teknologiska hjälpmedel och hur de var organiserade. Dagens arkeologiska forskning utgår, förutom från ovan nämnda kategorier, från frågor om t.ex. religion, förhållande till våld, känslouttryck, genuskonstruktioner, identiteter etc. I den här uppsatsen undersöker jag hur forskningen om en och samma forskningskategori och därmed om hur beskrivningen av människan kan skilja sig åt mellan två olika forskningssamfund. Tanken är inte att granska vilket material som används i forskningen, utan snarare att undersöka hur tolkningen av sedan länge döda människor och dess samhällen påverkas av forskningstraditioner, knutna till specifika arkeologiska perioder.

För att kunna dra slutsatser om forskningstraditioner går jag först igenom översiktsverk som berättar generellt om det arkeologiska forskningsläget vid tillfället då dessa publicerades. Sedan följer en genomgång av tre publikationer per tidsperiod. Målet med dessa presentationer är att en sammanställning av dessa ska resultera i två schematiska påståenden om varje periods traditioner av forskning på boplatser och hur dessa diskuteras i en religionkontext. Jag fokuserar på de materiella lämningarna med fokus på hur författarna beskriver *byggandet av bostäder, livet på boplatserna, produktionen av föremål, hanteringen av döda och andra aktiviteter i anslutning till boplatserna etc.* Detta leder till en analys av de olika diskurser som varje publikation presenterar och en slutsats om vilken typ av samhälle som målas upp för de båda perioderna, med hänsyn till vald kategori. Exempel på olika typer av tolkningar av samhället kan vara en *paradisisk, mörk, hemsk, lättjefull, vild, romantiserad* eller kanske *aggressiv* tolkningsbild? Det är detta som ska redovisas i den avslutande delen av kapitlet och som sedan kommer detaljstuderas och diskuteras i förhållande till de olika tolkningarna av det primära materialet på boplatserna, för att söka svar på frågan om hur forskningskonventioner ser ut inom olika perioder i den arkeologiska forskningen.

Den litteratur som valts ut till litteraturstudien granskas med en *diskursanalys*. Diskursanalysen beskrivs av Mats Alvesson och Kaj Sköldbäck (2005:459) i *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Den beskrivs där som ett alternativ till *dekonstruktionen*, då diskursanalysen utgår från en empirisk, systematisk forskningsansats, i det här fallet den utvalda litteraturen, och dekonstruktionen från ett mer kritiskt fritt filosoferande. Med den här formen av analys är det viktigt att framhålla såväl positiva som negativa analogier inom materialet (Alvesson & Sköldbäck 2005:465). En av grundidéerna

inom diskursanalysen är att språket är både konstruerat och konstruerande; samtidigt som en text är påverkad av sitt sammanhang, påverkar texten i sin tur sammanhanget (Alvesson & Sköldbberg 2005:465). Texten är i sig en aktör som påverkar sin omgivning, samtidigt som den alltså i sitt skapande är en produkt av sammanhanget. I uppsatsen appliceras diskursanalysen på de utvalda texterna, det är en metod för att identifiera periodspecifika traditioner, men också traditionsbrott. Detta sker i två steg: först fastställs en generell bild av vardera periodens konventionella syn på religion vid boplatser, utifrån grundlitteraturen. Detta resulterar i ett påstående för varje period som sedan kontrolleras mot de utvalda synteserna, med ett resultat presenterat i en schematisk modell. Diskursanalysen går här ut på att identifiera och plocka isär de strukturer som utgör en diskurs tolkningsförslag och sätta detta i relation till andra diskurser. Att plocka isär de olika diskurserna gör det möjligt att sedan föreslå alternativa tolkningsförslag (Winther Jørgensen & Philips 2000:56).

En avgränsning sker vid analysen av materialet då detaljstudien handlar om specifikt fyra materiella kategorier, dessa är:

- Gropar
- Härdar, utanför bostaden
- Spår från metallhantverk
- Huskonstruktioner

Syftet med avgränsningen är att genom några av de vanligaste boplatzanläggningarna och fynden, gemensamma för de båda perioderna, belysa skillnader och likheter i tolkningen av dessa mellan perioderna. Analysresultatet presenteras i en modell, där tolkningarna för varje syntes presenteras utifrån om den är generellt religiös eller handlar mer om ekonomi och social status och prestige. Diskussionen som följer därefter har som mål att ställa tolkningarna i relation till de schablonartade påståenden som skapats utifrån översiktsverken, med avstamp i det teoretiska ramverk som målats upp i uppsatsens inledande kapitel.

## 1.4 Definition av religionsbegreppet

Det tema som valts för granskningen av de olika diskurserna är *religion vid boplatser*. För att läsaren ska förstå vad som här åsyftas med religion följer en kort redogörelse. I religionsbegreppet ingår *kosmologi*, *mytologi* och *ritual*. Kosmologin är det sätt på vilket människor uppfattar världen, mytologin är berättelserna om den och ritualen är handlingen som bekräftar den. Det är av dessa fenomen som en religion är konstruerad. Förkristen nordisk religion kan ibland kallas ”forn sed” (Andrén 2002:299). Det är en religiös tradition konstruerad kring praktiska handlingar – d.v.s. ritualen (Andrén 2002:299). Anders Andrén (2002:299) konstaterar i sin artikel i *Plats och praxis: Studier av nordisk förkristen ritual* att begreppen ”religion”, ”ritual” och ”myt” är kristna begrepp, skapade efter kristna värderingar. Andrén refererar i slutet av sitt kapitel till de isländska sagorna och deras beskrivningar av den nordiska förkristna gudadominerade mytologin, kopplade till riter knutna till aristokratin (Andrén 2002:332). Andrén efterlyser en mer medveten hållning till ett ”medvetet förgudligande” i den arkeologiska forskningen av norröna riter och därmed en kritisk hållning till tolkandet av offer som uttryck av den styrande eliten i samhället (Andrén 2002:332). Religionshistorikern Catharina Raudvere (2002) kommer till en liknande slutsats i samma

volym. Det finns enligt henne spontana och formaliserade ritualer. Spontana ritualer utgår från stundens omedelbara behov och hör inte ihop med sammanhållandet av social ordning. Formaliserade ritualer är ceremonier som kan kopplas ihop med olika årstider eller specifika sociala händelser (Raudvere 2002:59). Raudvere (2002:59–60) talar om ett vidare ritualbegrepp där det inte är nödvändigt att skilja profana och religiösa riter åt. Religionen är en social konstruktion, där de mänskliga behoven i den verklighet de lever, bestämmer utformningen av denna efter specifika situationer (Raudvere 2002:60). Ritual utförs med andra ord inte bara när social status ska bekräftas, eller en god skörd önskas av eventuella gudar, ritualen har fler perspektiv än så eftersom religionen inte bara konstitueras av stora händelser utan är en del av människornas dagliga liv. Med detta som utgångspunkt utgår jag från att det finns anläggningar på boplatser som kan tolkas som delar i den religiösa föreställningsvärlden.

## 1.5 Tidigare forskning

Den här frågeställningen är inte vanligt förekommande inom arkeologin, men här nedan följer några exempel där snarlika frågor har ställts.

Carl-Axel Moberg skrev en artikel i *Fornvännen* 1956 om hur han såg två motpoler i beskrivningen av bronsåldern:

*”En handlingskraftig Overklasse med vidt Udsyn og gode europæiske Forbindelser, med betydelig sømagt og udviklet Organisationsevne. En dygtigt arbejdende Underklasse med sikker, nedarvet Kunstsans”* (citrat av Brøndsted, J. 1941, hämtat ur Moberg 1956:65)

*”Bronzealderns Kultur er en primitiv Bondekultur uden større sociale Forskelle, saa vel udbygget, at Befolkningen var i Stand til at samle sig om Opgaver, der oversteg Enkeltmands Evner”* (citrat av H. C. Broholm 1944, hämtat ur Moberg 1956:65)

Moberg (1956:65) konstaterar att exakt samma fyndmaterial har tolkats på helt olika sätt. Ett referat görs till vad Moberg (1956:67) kallar ”den gamla formeln”: ”Det vida övertagande flertalet forskare har anslutit sig till denna uppfattning, som numera torde få betraktas som vedertagen”. Moberg ger med detta uttryck för den här uppsatsens utgångspunkt om forskningstraditioner. Under bronsåldern sker förändringar i den sociala strukturen antingen från skillnader mot likheter eller också sker det omvänt. Moberg (1956:72) anser att de båda inledande citaten bör representera klichéer och att det troligen fanns fler grader i den sociala stratifieringen än två. Han avslutar med att konstatera att det han diskuterar i artikeln påminner om ämnets begränsning i att beskriva sociala strukturer (Moberg 1956:72).

Håkan Karlsson avhandling *Re-thinking archaeology* från 1998 utgår från filosofen Martin Heidegger i en diskussion om arkeologins tänkande. Karlsson (1998) anser att arkeologin är i behov av kritiska reflektioner när det kommer till att tänka, något han tyckte vara ansett som i det närmaste oproblematiskt vid tiden för publiceringen av avhandlingen. Avhandlingen syftar till att få till stånd ett nytänkande om arkeologi som ämne.

Anders Carlsson publicerade 1998 den första boken i en tänkt serie om fyra, som syftade till att dekonstruera de översiktsverk inom arkeologin som då fanns tillgängliga och därefter

konstruera en alternativ tolkningsbild. Hittills har del ett och två publicerats – Stenåldern 1998 och Bronsåldern 2001. Carlsson gör i den första boken en dekonstruktion av de svenska, på 90-talet publicerade, arkeologiska översiktsverken som användes som grundlitteratur på Sveriges universitet och högskolor (Carlsson 1998 & 2001). I den andra boken, som börjar i senneolitikum och slutar i den romerska järnåldern, anger Carlsson (2001:7) att syftet med böckerna är att de ska fungera som kompletterande underlag för diskussion vid grundutbildningarna, som så ofta utgår från specifika övergripande verk. Dekonstruktionen sker genom att Carlsson kort presenterar de övergripande tolkningarna i de olika översiktsverken, för att sedan poängtera dess brister och vilka viktiga, grundläggande frågor som aldrig besvaras.

Anna Gröhn publicerade 2004 sin avhandling *Positioning the Bronze Age: in social theory and research context*. I avhandlingens inledning står det att läsa att Gröhns (2004:8) mål med avhandlingen är att ta reda på hur tolkningar av specifika förhistoriska perioder formas. Hon vill ifrågasätta forskningstraditioner inom bronsåldersforskningen och gör detta genom att titta på både gravar och långhus, då hon tycker att de verkligt intressanta frågorna finns i gränslandet av våra moderna kategoriseringar (Gröhn 2004:10). Gröhn (2004:8) konstaterar att vi som arkeologer har ett ansvar för de tolkningar vi producerar och att vi måste tydliggöra för oss själva varför vi väljer att göra de tolkningar vi gör. Frågeställningen i den här uppsatsen ligger nära hennes fråga om hur vi reflekterar det samhälle som vi arbetar i och hur vi påverkar det (Gröhn 2004:8). Gröhn tar sig an den frågan genom en teoretisk analys, genom en detaljerad diskussion av den samtida forskningen inom skandinavisk arkeologi, med fokus på bronsåldern och genom att själv undersöka långhusets sociala roll i ett bronsålderslandskap i Stora Köpinge, i sydöstra Skåne. Anna Gröhn har alltså en teoretisk utgångspunkt som påminner mycket om den som genomsyrar den här uppsatsen; den forskning som publiceras påverkar och påverkas av sin omgivning. Hon har som mål att kombinera idéer om det subjektiva kulturella landskapet med teorier från modern reflexiv sociologi och antropologi (Gröhn 2004:8-9). Detta för att identifiera specifika uppdelade tolkningssfärer, så som ekonomi, ideologi eller ritual (Gröhn 2004:9). Som exempel ges att boplatser sällan diskuteras i termer om hierarki eller sociala strukturer under bronsåldern, något som däremot ofta diskuteras när det kommer till bronsföremål och gravar. Gröhn (2004:8-9) identifierar två separata forskningstraditioner av bronsåldern i södra Skandinavien; tolkningarna utgår antingen från processuella studier som utgår från ekonomiska förklaringsmodeller eller från symboliska eller strukturella studier, med tolkningar där materialet antas spegla en rituell materiell kultur. Det är två helt olika typer av bronsåldersmänniskor som beskrivs – fokus ligger antingen på en tolkning av grå och trista bönder eller på en färgglad, bronsbärande elit och dess rituella platser (Gröhn 2004:9). Gröhn tycker att det verkar som att den bronsålder som beskrivs ofta framställs som ett förhistoriskt EU (Gröhn 2004:9). I sin slutsats förklarar hon att hon med ”positioning” delvis syftar till den typ av associativ produktplacering som företag använder som marknadsstrategi. Det handlar om att hitta ett befintligt koncept som den tilltänkta kundkretsen identifierar sig med och skapa något som motsvarar dess förväntningar (Gröhn 2004:367). Bronsåldern bär på ett arv som innebär att perioden ofta ses som början på civilisationen; det är en gyllene och exotisk tolkning av tidsperioden som Gröhn (2004:368) anser höra samman med politiska

strömningar i vår samtid. Hon ser ett samhälle som beskrivs utifrån goda kontakter inom Europa, där den goda entreprenören premieras och glorifieras (Gröhn 2004:368). Anna Gröhn (2004:369) konstaterar att beskrivningen av forna tiders människor utgår från de värderingar och förväntningar som florerar i den samtid som utför forskningen – vi är barn av vår tid.

Den här uppsatsen delar på olika sätt syfte med samtliga av dessa exempel på tidigare forskning. Liksom Moberg vill jag identifiera vilka olika bilder av förhistorien som den arkeologiska forskningen genererar. Jag vill titta närmre på de tankar som ligger bakom forskningen, på samma sätt som Håkan Karlsson och precis som Anna Gröhn vill jag undersöka hur det kommer sig att forskningen ser ut som den gör. Men jag vill inte göra detta genom att granska och ifrågasätta specifika individers forskning, på det sätt som Anders Carlsson och till viss del Carl-Axel Moberg gör. Jag har inte heller som avsikt att fritt filosofera kring tänkande, utifrån kända filosofer, på det sätt som Håkan Karlsson gör, eller ge alternativa förslag på hur jag skulle önska att forskningen såg ut, som Anna Gröhn. Mitt mål är att söka identifiera ifall det kan vara så att tolkningar kan se olika ut beroende på en anläggnings datering, utifrån exemplet religion vid boplatser. Medan de ovan nämnda exemplen på tidigare forskning på olika sätt syftar till att dekonstruera den befintliga forskningen önskar jag på ett ödmjukt sätt genom en diskursanalys undersöka det som många tsäkert änker, men som, så vitt jag vet, ingen tidigare skrivit om: finns det traditioner i hur olika perioder förväntas tolkas och förstås?

## 1.6 Källkritik

Det här är ett kapitel som syftar till att ta upp vilka problem det utvalda källmaterialet bidrar med. Jag har inte stött på några svenska likheter till det jag vill undersöka i den här uppsatsen, varför jag till stor del har fått utgå från mig själv och mina uppfattningar om vilka material som kan passa in. Därför blir det här ett kapitel främst för kritik mot min subjektivitet.

Det är alltid svårt att navigera i okända farvatten och valet av såväl material som litteratur har därför skett slumpmässigt utifrån personligt intresse, snarare än från tidigare iakttagelser av faktiska skillnader. Detta medför givetvis en risk, i ett fall som detta där frågeställningen utgår från en tes som inte tidigare bevisats i något annat sammanhang, eftersom jag inte vet om mitt material är direkt användbart i den här kontexten. Temat för studien är *religion vid boplatser*, men skulle lika gärna kunna vara *genuskonstruktioner i gravmiljöer*, *maktstrukturer på boplatser* etc. En del av poängen är att den här tesen borde gå att applicera på alla typer av fyndkategorier, där det finns ett brett tolkningslandskap.

Det finns också, förutom en begränsning i materialkategori, en geografisk begränsning till Skåne. Anledningen till detta är rent praktisk, då det är litteratur jag sedan tidigare hade lite koll på. Det skulle vara intressant i det här fallet att gå utanför en geografisk begränsning och ställa forskning från ett bredare arkeologiskt samfund, med ett bredare material, bredvid varandra och titta på det ur det här perspektivet. En del av poängen i den här studien är dock att söka se det stora genom det lilla och den snäva geografiska begränsningen passar in i den bilden, för att undvika ett allt för utbrett generaliserande.

Det kan anses vara en svaghet i en akademisk text att utgå från ett önskat (och därmed kanske förväntat) resultat, på det sätt som görs här. Jag utgår från en generell, subjektiv upplevelse om skillnader i tolkningen av snarlika material beroende på tidsperiod. En risk i detta är att mindre skillnader tas ut och att de får oproportionerligt mycket utrymme i förhållande till eventuella likheter. Därför är det ännu en gång viktigt att poängtera att detta inte är en dekonstruktion av de specifika författarna utan en undersökning av hur traditioner i tolkningar, baserade på en traditionell syn på en specifik tidsperiod, utmärker sig. Syftet är inte heller att fritt filosofera kring vilka känslor jag har kring olika tolkningar. Det är att genom subjektivt urval, så objektivt som möjligt ställa de olika tolkningarna sida vid sida och därefter än en gång göra ett subjektivt urval av hur de kan tolkas i förhållande till uppsatsens frågeställningar och mål.

En utblick från navelskåderiet ovan är att det kan konstateras att det är tydligt att medan synteserna är sammanställningar av forskningsresultat på en specifik plats, är översiktsverken synteser i sig själva. De representerar sammanställningar av den typ av forskning som presenteras i synteserna. *Sveriges Historia* är publicerad 2009 och den stora historia som berättas där är till viss del influerad av de resultat som presenterats i de synteser som använts i den här uppsatsen och Welinder förekommer t.o.m. själv i ett kapitel i *Gården i landskapet*. Det är därför naturligt att en del likheter förekommer tydligare mellan resultaten i synteserna och den historia som presenteras i *Sveriges Historia* – likheter som inte syns i *Arkeologi i Norden* som publicerades tio år tidigare och det är möjligt att det därför är svårt att se likheter mellan dessa. Det kan däremot också vara så att det då är lättare; eftersom olikheterna mellan beskrivningarna blir tydligare borde kanske också likheterna bli tydligare. Frågan är om det är enbart skillnaden i tid som avgör skillnader eller likheter mellan forskningsresultat, eller finns det något annat som kan påverka? Det är möjligt att det finns djupare strukturer som påverkar tolkningarna.

## 2. Materialbeskrivning

I detta kapitel följer först en redogörelse över vad tre översiktsverk tar upp på temat religion i boplatstilljöer. Dessa tre översiktsverk ligger sedan till grund för påståenden om vad forskningstraditionen uttalar om det valda temat. Dessa påståenden ställs mot tre utvalda texter per tidsperiod och allt presenteras i en schematisk modell. Detta är sedan det material som i diskussionsavsnittet reflekteras mot analysen.

### 2.1 Forskningsbeskrivning

Här presenteras först tre utvalda översiktsverk, som får stå som representanter för sin tids forskningsläge. Tonen är deskriptiv och den information som hämtats ut är sådan som på något sätt tar upp det utvalda ämnet: religion vid boplat. Dessa sammanfattas sedan helt kort och sedan följer en presentation av utvalda synteser över större grävningar i Skåne. Detta avsnitt har delats upp i två kapitel, ett för bronsåldern och ett för den äldre järnåldern och efter varje kapitel följer en kort sammanfattning som syftar till att kortfattat förklara essensen i texterna.

#### 2.1.1 Översiktsverk

##### Arkeologi i Norden

Göran Burenhult står som redaktör för två band, som tillsammans beskriver människans utveckling, från de första människorna till och med vikingatidens slut. Det första bandet gick i tryck 1999 och slutar med den äldre bronsåldern. Den yngre bronsåldern är med i det andra bandet, som trycktes 2000.

Den här uppsatsen fokuserar främst på boplatser och religiösa yttringar kring dessa, men i sin beskrivning av den äldre bronsåldern finns inte mycket av detta att hämta, förutom konstaterandet att nya idéer och kosmologiska föreställningar sprids till nordn från kontinenten (Burenhult 1999:424). Det är just på spridningen av kunskap och idéer till nordn från söder som Burenhult i övrigt lägger fokus och då främst genom gravmaterialen.

I den andra boken träder Burenhult in i den yngre bronsåldern och här finns mer målande beskrivningar av uppsatsens valda tema. Han fastslår tidigt att den yngre bronsåldern i Skandinavien framstår som fredligare än på kontinenten (Burenhult 2000:20). Vallanläggningar kan tolkas som en förändring av denna fredliga bild, men Burenhult (2000:20) pekar på att dessa troligen varit av en rituell och ceremoniell karaktär och fungerat som centralplatser i den lokala bygden. Han påpekar också att det på en del av dessa platser påträffats brandlager, som kan påvisa angrepp (ibid.).

Vid Brobyboplaten i Uppland har det påträffats så kallade kulthus, konstruerade med en skalmurskonstruktion på 17 m och med varken fynd eller stolphål (Burenhult 2000:45). I anslutning till platsen har dock påträffats stora mängder deglar och spår från bronsgjutning, vilket talar för hur viktig bronsframställningen var i samband med det ”ceremoniella kultutövandet” (ibid.). Fyndtomma boplatlokaler kan, enligt Burenhult (2000:85), tolkas som kultplatser, som till exempel kulthus. En bit in i beskrivningen av den yngre bronsåldern förklarar Burenhult (2000:83-84) att det under bronsåldern i Skandinavien kan konstateras en



samhällsform som fullständigt genomsyras av religiösa föreställningar. Många av bronsålderns kult- och offerhandlingar har skett i "(...)speciella, avsides liggande naturmiljöer som sjöar, och träsk (...)"(Burenhult 2000:84). Det bör ha funnits fasta samlingsplatser, som kunde rymma större folkmängder och där alla möjliga sociala aktiviteter kunnat bli föremål för rituell praxis (ibid.).

*Arkeologi i Norden 2* fortsätter efter bronsåldern med att beskriva samhället under den äldre järnåldern. På Gotland finns husgrunder i sten, daterade till romersk järnålder (Burenhult 2000:230–237). Att husgrunderna byggdes i sten kopplas samman med ovilja till förändring och ett ritualiserande av landskapet (Burenhult 2000:237). Den äldre järnåldern innebar en mer krigisk tid än bronsåldern (ibid.). Vapenoffren och fornborgarna är de starkaste indikationerna på denna förändring (ibid.). Inte mycket analys av boplatserna utöver det redan beskrivna, fokus ligger istället på att leda in diskussionen mot ett allt tydligare och starkare centralstyrt samhälle och slutligen riksbildandet.

## Danmarks Oldtid

Jørgen Jensen (2002; 2003) skrev sina översiktsverk om Danmarks förhistoria i fyra band, de två mellersta banden används här: *Danmarks Oldtid: Bronzealder 2000-500 f.Kr* är band nummer två i serien och *Danmarks Oldtid: Ældre Jernalder 500 f.Kr – 400 e.Kr* band nummer 3. De är båda översiktsverk som liksom Burenhults *Arkeologi i Norden*-böcker ämnar övergripande beskriva hur samhällen under olika perioder sett ut och utvecklats.

Jensens (2002:24) text berättar tidigt i boken om ett husoffer i form av en metallyxa som placerats i ett stolphål i samband med byggandet av ett hus i Fosie utanför Malmö. Metallyxan i Fosie är ett exempel på vad som beskrivs som den viktigaste nämnaren i människors kontaktnät under den äldre bronsåldern: efterfrågan av metall (Jensen 2002:28). Brons-/koppargjuteri var något mystiskt och hemlighetsfullt och gjutningen i sig målas upp som en magisk ritual, som människor samlas kring (Jensen 2002:35–36). Att bronsgjutningen var viktig för samhället under den här perioden är ett faktum som Jensen ständigt återkommer till, genom hela boken. De flesta metallverktygen som daterats till bronsåldern hittas i våtmarker, sjöar, mossar och vattendrag – precis som flintredskapen innan dess – vilket beskrivs som en företeelse med kontinuitet sedan bondestenåldern (Jensen 2002:39). Deponeringar av offer kan tänkas symbolisera ett socialt "skådespel" där de styrandes makt och sociala prestige stärks i förhållande till omvärlden (Jensen 2002:52). Boplatserna låg nära våtmarkerna – dessa maktuppvisningar ägde rum nära platsen där de styrande levde (ibid.). Mycket av texten handlar om teknologiska hjälpmedel och utvecklingar, bland annat förklaras införandet av plöjning med årder. Årderplöjning har, enligt Jensen (2002:67–68), ansetts vara en del av de ritualer man utförde bland annat i samband med gravläggning, men också på boplatser. Husen blev under den äldre bronsåldern allt större och allt mer monumentala, vilket likställs med uppförandet av monumentala gravhögar (Jensen 2002:111).

Gravhögar uppfördes ofta ovanpå gårdar och då väldigt kort tid efter att de hade övergivits (Jensen 2002:118). Ett tolkningsförslag, enligt Jensen (2002:119), är att gården kanske var en del av hela gravmonumentet. Jensen återkommer alltså ofta till vikten av bronsgjutning i samhället under den här tiden. Han fastslår flera gånger att bronsantverket kan antas ha varit

omgivet av en mängd ritualer (Jensen 2002:128). Smed och hövding kan mycket väl ha varit samma person – så viktigt var bronsantverket för människorna under bronsåldern, att hanteringen av brons inte tillföll vem som helst, utan någon framstående individ i samhället (ibid.). Få boplatser uppvisar dock spår av bronsantverk och det som hittas finns i avfallsgropar i anslutning till boplatserna (ibid.). Genom fester hedrade man solen och offrade sedan till densamma. Bronsåldersmänniskans kosmologi kan utläsas i olika motiv; solens resa över himlavalvet dag och natt och dess ledsagare hästen, fisken och fågeln (Jensen 2002:288). En annan viktig symbol i bronsålderns kosmologi var skeppet (ibid.). Bronsåldersmänniskans sakrala föremål och redskap: solen, hjulet, hästen, skeppet, fisken, fågeln och oxen ett viktigt redskap är yxan (ibid.). Bronsåldersmänniskans liv kretsade i mångt och mycket kring ritualer och religiösa föreställningar (Jensen 2002:301, 441). Det som dyrkades var inte en personifierad gudom, utan istället den livgivande solen (Jensen: 2002:441). Hemlighetsfulla ceremonier utövades i kulthus, som inte låg långt ifrån boplatserna (Jensen 2002:441). I Horns Herred, strax norr om Roskilde och mitt mellan Isefjord och Roskilde fjord, grävdes det 1986 fram ett kulthus - händernas hus (Jensen 2002:442). Det fanns inga tvivel om att huset var ett slags tempel, eller kulthus, de användes av de boende vid den närliggande bronsåldersboplatserna (Jensen 2002:443). Kulthuset saknar helt spår av stolphål, utan består av en stengrund, bestående av en stenram med större stenar och en fyllning med mindre stenar (Jensen 2002:441–444). Inne i huset hittade man spår av bronsgjutning, i form av deglar och delar av gjutformar (Jensen 2002:444). Huset innehöll tre föremålslösa urnegravar, daterade till samma tid som huset (ibid.).

Järnåldern har av Jensen delats upp i två volymer, en för den äldre järnåldern och en för den yngre – här används den äldre. Vid en befäst boplatser i Manching, beläget i Tyskland vid Donau, hittades vid utgrävningar ett fyrkantigt område som tolkats som en helgedom (Jensen 2003:110–111). Boplatserna i Manching är mycket större än de som hittats i Sydskandinavien och det beror på att dess invånare bodde i ensamgårdar, fram till århundradena f.Kr. då människor konstruerade mindre byar (Jensen 2003:118–119). Vid Manching boplatserna identifieras, förutom en helgedom, en arkitektur med stark religiös anknytning (Jensen 2003:111). Sådana analyser förekommer inte vid redogörelsen över det Sydskandinaviska samhället. Fokus ligger på ekonomi och praktiska arkitektoniska lösningar (Jensen 2003:115 ff.). Järnantverkarna gravlades nära elitens gravar, vilket indikerar en stark ställning i samhället (Jensen 2003:129). Det är onekligen så att de individer som levde i de mer ekonomiskt välmående hushållen hade en stark social position i samhället (Jensen 2003:258).

Under det tredje och andra århundradet f.v.t förändrades bebyggelsen på en del platser, från ensamgårdar till mer by-liknande strukturer omgärdade med hägnader (Jensen 2003:116). Hägnaderna var till för att hålla de större husdjuren borta från husen (Jensen 2003:118). De största husen är att betrakta som stormanshus (Jensen 2003:124, 125). Här hittas den finaste keramiken, som säkert användes och beundrades vid de gästbud som stormannen anordnade i sin bostad (Jensen 2003:125).

I Danmark finns det en stor mängd mossfynd, daterade till samtliga tre övergripande perioder. Jensen (2003:188) förklarar i boken om den äldre järnåldern att det var i mossarna som människorna under järnåldern utförde sina mörka ritualer. Han utvecklar dock med att det

emellertid kan vara svårt att skilja mellan rituella handlingar och de som varit mer praktiska (ibid.).

Något som ofta poängteras är att järnåldersbebyggelsen var anlagd så att man hade nära till de viktigaste resurserna: åkerland, betesmarker, vatten osv. (ex: Jensen 2003:245).

## Sveriges historia

Den första volymen i den nyligen utgivna *Sveriges Historia*-serien är skriven av Sven Welinder. Den här boken är visserligen skriven i populärvetenskapligt syfte, men den är ändå i sitt upplägg väldigt lik de andra två översiktsverken. Welinder vill undvika en traditionell kronologisk historieskrivning och använder sig därför av årtal, istället för periodnamn. Han gör detta i syfte att upplösa periodspecifika associationer (Welinder 2009a:429-420). Texten följer dock en tydlig kronologi och det är så den presenteras här nedan.

Vid Håghögen i Uppsala, daterad till 1000 f.Kr, hittades vid utgrävningar en huskonstruktion som tolkats som ett så kallat kulthus (Welinder 2009a:246). Det har aldrig varit ett takföreställt hus, utan bestod helt enkelt av den stenram som hittades vid utgrävningen; stenramen var i mitten fylld med skörbränd sten (ibid.). Förfäderskult nämns i samband med kulhusen; välta ”klangstenar” och stenar från stenramen tolkas som ett skändande av en grupp och dess förfäder (Welinder 2009a:249). Maktövertagande skedde möjligen genom att skända den tidigare styrande ättens ”kulthus” (Welinder 2009a:257). Skärvstensrösen markerar ofta boplatser, de är avfallshögar och gravar; de symboliserar tidsuppfattning i form av cykler, ”om liv och död” (Welinder 2009a:293). I Sommaränge norr om Uppsala påträffades, i anknytning till gravar i olika former, s.k. ”kulthus”, men även två andra hus som kan ha varit använda som skeletteringshus, ”rum för avskilda, hemliga ritualer, förrådshus för heliga föremål, eller något annat, till exempel kokhus för gästbud i samband med begravningar och ritualer” (Welinder 2009a:294). De människor som levde under bronsåldern befann sig mitt i sin kosmologi, där allt i landskapet var kopplat till världsuppfattningen (Welinder 2009a:296-297). Bronsålderslandskapet byggdes som en illustration av människornas livslopp; ”människorna levde i en värld, där livsloppet och landskapet var samma ordning” (Welinder 2009a:296).

Welinder (2009a:304-305) förklarar att människornas identiteter var tätt sammankopplade med de gårdar och de sammanhang där de bodde – ”*house-based society*”. Hus skulle under bronsåldern byggas på rätt sätt och i detta ingick att ”utföra husbyggnadsoffer”, som bestod i att lägga ner föremål i stolphål, eldstäder eller kokgropar (Welinder 2009a:305). Husbyggnadsoffer kunde bestå av malstenar, lerkärl, djurben – ofta kraniedelar och käkar, sädeskorn och fossil (ibid.). Welinder (2009a:307) tror att husoffren hade samma funktion då, som i folkminnesuppteckningarna: ”att stänga inne huslyckan och att stänga ute de onda krafterna”. Eftersom gården var så viktig för människornas identitet under deras livstid var det även viktigt att säkerställa att de döda hade någonstans att bo, därför byggde man kulthus i anknytning till gravplatserna (ibid.). En kult är en handling i vilken ”människor och makter samspelar efter traditionella regler” (Welinder 2009a:311). Elden är enligt Welinder (ibid.) möjligen en av de viktiga delarna i kultutövande under bronsålder; på många platser har man inte hittat något annat än just spår av eldar. Dessa åsyftade eldar ligger dock inte i anslutning

till boplatser, utan helt separata uppe på höjder och nära vatten. Hela samhället byggdes på en beskyddande elit som upprätthöll ordningen genom vapenmakt, men också genom makt över kosmologin; ”världen skapades i urtiden ur kaos och hotar ständigt att återfalla. Dygnets, årets och livets rytm och cykler upprätthålls av gudar och makter. Men, de gör det bara om människorna utför rätt ritualer och förrättar rätt offer” (Welinder 2009a:318). Eliten är de som står i kontakt med dessa makter och gudar; de känner till riterna och myterna och däri ligger deras makt (ibid.).

För att undvika periodsbundna associationer hos läsaren följer beskrivningen av järnåldern ganska obemärkt efter bronsåldern. Utanför Malmö grävdes 2006 15 långhus, två grophus och sex små uthus fram (Welinder 2009a:393). Under härden i ett av de mindre husen hittades en ”elegan lerkruka”, som tolkas som ett offer till hantverkets makter (Welinder 2009a:394). I ett par avfallsgropar låg vapen, sporrar och betsel daterade till 100 e.Kr., dessa tolkas inte som avfall från gården där gropan fanns utan som tillhörande en ritual kring en ryttarkrigare (Welinder 2009a:395). Vid ett hus fanns en avfallsgrop med rester efter metall- eller glashantverk (Welinder 2009a:396-7). Man offrade i mossar för fruktsamheten (Welinder 2009a:404). På Helgö, i Mälaren, finns ett harg (en kultplats); i de ritualer som utfördes där ingick tankar om att läka och bota, eftersom det har påträffats kirurgiska instrument (Welinder 2009a:408). Också de kirurgiska instrument som påträffats i Uppåkra kan anses ha en rituell innebörd (ibid.). Fram till 500 e.Kr. sker våtmarksoffer, efter 500 utförs torrmarksoffer (ibid.). Ritualer utfördes vid stormannagårdar, ibland på så kallade ”harg”, eller offerplatser när gården (ibid.). Samhället utvecklades till ett mer krigiskt präglat samhälle efter vår tideräknings början, till följd av att det romerska riket närmade sig i söder och samhällen organiserades i vad som kan liknas vid stater, istället för hövdingadömen (Welinder 2009a:409). På stormansgården på Helgö var brödbaket en ritual, en metafor för det cykliska i världsallden (ibid.). Bröd börjar bakas i Sverige under 200-talet (Welinder 2009a:409-10). De germaner som tjänstgjort i den romerska armén kom hem med erfarenheter och bröd; ”de framstod som märkvärdiga och fick prestige och status genom att visa fram bröd i ritualer” (Welinder 2009a:410). Vid en järnåldersgård utanför Hjärup hittades en brunn, som använts i ca.100 år. I brunnens slutfas ställdes en påle i dess mitt, denna har på rekonstruktioner krönts med ett hästhuvud, brunnen var nu en offerbrunn (ibid.). Urvalet av djurdelar visar att det inte är fråga om köksavfall. Offren består av ben från främst kalvar och ungnöt, men också unga svin. De delar som offrats är delar av kranier och de nedersta extremitetsdelarna, vilka representerar de mer köttfattiga delarna på djuret. Köttrika delar hittades också, men dessa kom från hästar, detta tolkas som att gudarna tyckte särskilt mycket om häst. I brunnen fanns också ett helt hundhuvud och en halv vridkvarn (Welinder 2009a:410). Platsen för ritualerna hade nu flyttats in i gårdsmiljön, särskilt stormännens gårdar, som i en del fall lät bygga hallar för ”blotgästabad” och som ett sätt att demonstrera prestige och makt i ett nytt samhälle (Welinder 2009a:411). Efter år 0 restes i en del fall gravhögar över gårdar, för att befästa tradition genom förfäderskult (ibid.). Bildspråket på t.ex. guldgubbar härleds till de isländska sagornas återgivning av den förkristna tron på gudar som Frej, Oden och Tor (Welinder 2009a:413). De allra flesta av guldgubbarna har hittats på Bornholm. Oftast nedgrävda i stolphålen tolkas de då som offer vid resningen av stolparna/hallarna, eller så har de suttit fästa på stolparna (ibid.). Stormännen och hallarna var själva navet i samhället; det var

stormansfamiljen som representerade världens fruktsamhet; genom att i stormännens hallar utföra blot blidkades makterna – ”hallarna var samhället” (Welinder 2009a:415). Det var stormansparet, man och hustru, som upprätthöll världen genom ritual och kult kring manlig virilitet (Welinder 2009a:417). Drickandet och guldet är de två tydligaste dragen för ritualerna i hallarna, där det söps och delades ut gåvor (Welinder 2009a:418, 421). Vapenoffer i anslutning till ”kulthuset” i Uppåkra representerar en krigarideologi, där offerritualer förhärligade kriget och vapnen – gärna i anslutning till festande (Welinder 2009a:424). Kammargravläggning av män efter europeisk modell, vanligt efter 300 e.Kr. (Welinder 2009a:431). Detta är ett av många tecken på den påverkan de romerska idealen hade på den nordiska befolkningen (Welinder 2009a:436).

## Sammanställning av resultat

Vid läsningen av dessa översiktsverk har fokus hela tiden legat på beskrivningen av boplatser och specifikt på religiösa uttryck kring dessa. Det som sticker ut som gemensamt mellan dessa fem verk är generella tolkningar som troligen följer vår tids forskningsnormer, även om det finns tolkningar som är specifika för författarna till verken och det de var för sig tror på.

Bronsåldern beskrivs, i samtliga verk, som en period under vilken människornas liv styrs av deras religion; Burenhult skriver att bronsåldern i Skandinavien ”(...) fullständigt genomsyras av religiösa föreställningar” (Burenhult 2000:83–84). Jensen konstaterar bl.a. att ”Bronsåldersmänniskans liv kretsade i mångt och mycket kring ritualer och religiösa föreställningar” (Jensen 2002:301, 441). Welinder skriver att bronsålderns människor levde mitt i sin kosmologi och att allt i landskapet är kopplat till människornas världsuppfattning (Welinder 2009a:296–297). Bland de fenomen som ingår i konstruktionen av den rituellt förankrade bronsåldern talas det bl.a. om bronsgjutning. Medan Burenhult konstaterar att bronsframställningen var viktig i samband med det ”ceremoniella kultutövandet”, konstaterar Jensen att gjutningen av brons var del av en ”magisk” ritual (Burenhult 1999:45; Jensen 2002:35–36) Welinder (2009a:311) lägger i sin tur inte mycket rituell vikt vid själva gjutningen, men föreslår att elden kan haft en viktig del i ”kultutövandet” under bronsåldern. Welinder (2009a:307) skriver också om själva byggandet av hus och konstaterar att det i samband med husbyggen utfördes offer, som bestod i att nedlägga föremål i stolphål, eldstäder eller kokgropar – detta gjordes, enligt Welinder, för att ”stänga inne huslyckan och att stänga ute de onda krafterna”. Jensen (2002:24) beskriver ett sådant offer, en metallyxa hittat i ett stolphål i Fosie utanför Malmö, men går inte in i någon närmare beskrivning av dess betydelse. Burenhult ger inga sådana exempel alls.

Järnåldersbebyggelsen beskrivs i *Danmarks Oldtid* utifrån ekonomiska förutsättningar och behov, genom förändring i bebyggelsestrukturer (ex. Jensen 2003:118, 245). Helt kort görs en anmärkning på att det i de större husen bott ledande personer i samhället som ställt till med gästbud (Jensen 2003:125, 258). Även i *Sveriges Historia* står det om ritualer som utförs i anknytning till stormannagårdar i form av fester (Welinder 2009a:408-409, 411, 412, 415, 417, 421, 424).

I *Danmarks Oldtid* står det att läsa att järnhantverkarna troligen hade en hög position i samhället, då fynd av järnhantverksverktyg påträffats i gravar belägna nära gravar med

högstatus föremål. Under härden i ett mindre hus i Malmöområdet hittades vid utgrävningar ett keramikkrärl, som tolkas som ett möjligt offer till hantverkets makter (Welinder 2009a:394). Samtidigt som "kulten" flyttade in till gårdsmiljön utvecklades samhället till att bli mer krigiskt (Welinder 2009a:409). Vapenoffer och fornborgar är, enligt *Arkeologi i Norden*, tydliga tecken på en sådan förändring (Burenhult 2000:273). Det krigiska samhället har en tydlig hierarki och den vidmakthålls genom fester/gästabud vid de ledande individernas gårdar och hallar (Jensen 2003:125; Welinder 2009a:412, 415, 417, 421 & 424). Detta är särskilt tydligt i *Sveriges Historia*, där det är ett ständigt återkommande tema. *Danmarks Oldtid* har fokus på ekonomi och stratifiering, festandet nämns endast någon enstaka gång i samband med detta.

### 2.1.2 Bronsåldersboplatser

De tre texter som här används som exempel på boplatzforskning är synteser över resultat från exploateringsgrävningar i Skåne. Texten nedan går igenom vad de tre synteserna tar upp med hänsyn till uppsatsens mål: att identifiera periodspecifika traditioner i forskningen, med fokus på religiösa yttringar i boplatsemiljöer. Först presenteras helt kort vad målet för varje syntes har varit, för att belysa de teoretiska skillnader som finns i valet av frågeställning. Detta görs för att läsaren ska få en uppfattning om synteserna och projekten som delar i en helhet.

#### Långhuslandskapet (Björhem & Magnusson Staaf 2006)

Mellan 1996 och 1998 utfördes arkeologiska undersökningar inför byggandet av Öresundsbron. Den här syntesen är en del i den serie böcker som publicerades som ett resultat av dessa grävningar. Här studeras "(...) boplatsernas utformning och spridning från senneolitikum till järnålder" av Nils Björhem och Björn Magnusson Staaf (2006:13). "Syftet är att studera bebyggelsemönster i ett långtidsperspektiv och utifrån bebyggelsens struktur, lokalisering och förändring finna ekonomiska, naturgeografiska, demografiska, sociala, religiösa eller andra orsaker till mönstren" (Björhem & Magnusson Staaf 2006:20). Utdrag redovisas här med särskilt hänsyn till beskrivningen av de eventuella religiösa orsakerna till de mönster som målas upp. Boken utgår från följande frågeställningar/hypoteser:

- "Förekom det under senneolitikum gårdar med speciell produktion och vilken speciell betydelse hade de i så fall för framväxten av en sannolikt mer hierarkisk samhällsstruktur under äldre bronsålder?"
- "Skedde en stabilisering, sammandragning och eventuell omlokalisering av bebyggelsen till höjdlägen under äldre bronsålder? En expansion i bebyggelsen och en förändring inom många områden inträffade under yngre bronsålder, i övergången mellan A- och B-fasen, ca 800 f.Kr. Vad är orsak och verkan?"
- "Man kan anta att åkerbruket (...) under yngre bronsålder var av en sådan omfattning att sammanhängande åkersystem förenade boplatserna. Det krävdes sannolikt en samverkan mellan gårdarna i fråga om djurhållning m.m. Vad fick denna "glesa bystruktur" för sociala konsekvenser? (...)"

- ”Det är troligt att landskapet blev mer eller mindre fullkoloniserat under förromersk järnålder och att en omorganisation av bebyggelsen ägde rum. När skedde den och vad innebar förändringen?”
- ”Skedde det ytterligare omläggningar under romersk järnålder och/eller folkvandringstid eller var det ett kontinuerligt förlopp?”
- ”Förekom koncentrerade bebyggelser (byar) med speciell funktion under yngre järnålder?”

Frågeställningarna anses av Björhem och Magnusson Staaf (2006:26) vara hypotetisk-deduktiva. I fält har sedan induktiva tolkningar gjorts och i publikationen läggs abduktiva hypoteser fram (Björhem & Magnusson Staaf 2006:26). De använder sig av Torsten Hägerstrands ”tidsgeografiska teser och modeller”, som utgår ifrån grundbegreppen *trajektorie*, *projekt*, *station* och *domän* (Björhem & Magnusson Staaf 2006:29). Detta appliceras på idén om människan och mänskliga handlingar som aktörer, som påverkar de tidsgeografiska systemen (Björhem & Magnusson Staaf 2006:31).

Under grävningarna påträffades 35 lämningar av hus daterade till bronsåldern; 17 långhus och resterande kvadratiska och rektangulära småhus (Björhem & Magnusson Staaf 2006:73). Husen blir generellt mindre under yngre bronsålder (Björhem & Magnusson Staaf 2006:83). Skillnaden anses vara liten mellan senneolitikum och yngre bronsålder i såväl bebyggelsestruktur som fyndmaterial (Björhem & Magnusson Staaf 2006:147). Ett snabbt skifte i bebyggelse visar enligt Björhem och Magnusson Staaf (2006:149) en aktivt genomdriven politisk process, medan ett långsammare skifte visar på en förändring som kan kopplas till många fler parametrar än de strikt politiska. Här argumenteras för att husen vid Elinelund 2A representerar en utdragen förändringsprocess, vilket enligt nyss redogjord logik visar att de inte speglar en politisk process. Husen blir under bronsåldern större och mer monumentala, statusförändringen kopplas till arkitektoniska förändringar i interiören (Björhem & Magnusson Staaf 2006:155). Gropssystem med avfallsgropar är ett fenomen som dyker upp under den mellersta bronsåldern (Björhem & Magnusson Staaf 2006:156). Begreppet ”avfall” innebär i vår kultur något smutsigt som helst bör gömmas undan, men här ligger ”avfallsgroparna” relativt nära långhusen, vilket anses ha bidragit till en manifestering av boplatserna i förhållande till sin omgivning (Björhem & Magnusson Staaf 2006:156). Fyra urnegravar hittades vid ett långhus vid Västergård 18C (Björhem & Magnusson Staaf 2006:157). Under bronsåldern styrdes samhället av en elit. Dessa hade kontroll över statusresurser och dess spridning och deras plats i samhället gav dem makt över ritualer som inverkar på hur man använde landskapet, såväl i centrum som i periferi (Björhem & Magnusson Staaf 2006:158). Eliten väljer under bronsåldern att manifesteras sin makt tydligare i landskapet än vad man gjort tidigare (Björhem & Magnusson Staaf 2006:158). Under den mellersta bronsåldern sker en snabb förändring i bebyggelse, som representerar en sådan politisk process som beskrivs ovan (Björhem & Magnusson Staaf 2006:149, 161). Den här förändringen innebär en manifesterande förändring av boplatserna och hela landskapet, med målet att ”hävda och försvara en aristokratisk elits sociala status inom ramarna för ett normativt överregionalt värdesystem” (Björhem & Magnusson Staaf 2006:161). Inte säkert att

det var representanter från aristokratin som var bronsgjutare, att bronsföremålen ansetts vara värdefulla behöver enligt Björhem och Magnusson Staaf (2006:165) inte betyda att hantverket i sig var förknippat med prestige i samhället. De hävdar att det lika gärna kunnat vara s.k. *servi* (trälarna) som gjutit brons (2006:165–166). Det finns i syntesen ett tydligt riktat fokus på ökad hierarkisering av samhället, med en ökad våldsstruktur (Björhem & Magnusson Staaf 2006:186). Kokgroparna vid boplatserna kan, baserat på det stora antalet, tolkas som platser för re-distribution av mat vid större sammankomster och kollektiva ritualer (Björhem & Magnusson Staaf 2006:187).

### Bronsåldersbygd (Lagerås & Strömberg 2005)

Per Lagerås och Bo Strömberg står som redaktörer för den här syntesen, men det är totalt tio författare (inklusive just nämnda) som bidragit med artiklar till boken, var och en med sin teoretiska ansats. Redaktörerna står dock för en inledning där övergripande syften anges och en introduktion till perioden ges. Där skriver de bland annat att senneolitikum och bronsåldern är en tid då ”långväga kontakter, import och personligt ägande fick en allt större betydelse” (Lagerås & Strömberg 2005:13). Strömberg (2005:191) skriver i ett kapitel att: ”Till fältarbetets primära målsättning hör att urskilja och definiera gårdslämningars rumsliga organisation och kronologiska sekvenser. Det vill säga att beskriva enskilda anläggningar eller strukturer av dessa, samt att åskådliggöra människors handlingar och olika händelseförlopp”. De kategorier som framhävs är hur boplatserna kan relateras till korologi, social organisation och ekonomisk försörjning (Strömberg 2005:191). Förutom boplatser består det omgivande kulturlandskapet av gravplatser samt kult- och offerplatser (Strömberg 2005:191). Vid Glumslövs backar påträffades tre långhus, som representerar tre separata faser; här fanns gropar och härdar utspridda på boplatssytan och de tolkas som spår från ”vardagsarbete” (Strömberg 2005:194). I anslutning till boplatserna hittades dock ett härdområde som beskrivs som ett område med rituell funktion (Strömberg 2005:194–95; Fendin 2005:366–418). Titti Fendin presenterar en tolkning av området som visar att platsen använts för renings- och övergångsriter, med elden i en central roll (Lagerås & Strömberg 2005:15; Fendin 2005:366–419). Härdområdena benämns av Bo Strömberg som en ny form av kultplatser som dyker upp under bronsåldern (Strömberg 2005:189). Genom att hänvisa till Bradley fastställer han att landskapet inramades i en kosmologi, genom att bygga monument och använda ”markant synliga terrängavsnitt för rituella ändamål” (Strömberg 2005:189). Hela det kulturella landskapet formades efter samtidens värderingar och syn på vilka innebörder och betydelser som specifika platser hade (Strömberg 2005:214). Förändringar i samhället skedde bland annat p.g.a. förändrad kosmologi såväl som nya visuella perspektiv (Strömberg 2005:215). De rituella fälten på Glumslövs backar är ett område med härdar och kokgropar som placeras in i tanken om landskapet som en del av den tidens kosmologiska föreställning (Fendin 2005:412). Den här platsen har varit en plats för reningsriter, som genomfördes innan man kunde ta sig upp på de heliga backarna (Fendin 2005:412). Kolen kommer från ask-träd, vilket härleds till de medeltida beskrivningarna av järnålderns mytologi kring världsträdet (Fendin 2005:412). Magnus Artursson, Per Karsten och Bo Strömberg diskuterar och urskiljer en ökad individualisering och stratifiering i samhället (Lagerås & Strömberg 2005:16). Magnus Artursson (2005b:112) skriver att en ”politisering” och ”institutionalisering” av ekonomin ledde till ett samhälle som allt tydligare hierarkiserades



utifrån en manlig krigarideologi – kontroll över resurser och specifik kunskap genererade maktpositioner i samhället.

Fynd av bearbetad flinta och keramik i ploglagret antydde ett större boplatsoområde, där det senare påträffades ett större härdområde (Strömberg 2005:192). Vid Örbyfältet och Rya påträffades en boplatz med huslämningar, gropsystem, härdar och kokgropar, som ”kan knytas till mellersta bronsålder” (Strömberg 2005:192). Också daterat till bronsålder är en nära belägen boplatzsyta, bestående av en ”mindre stolpbyggnadslämning och ett grophus omgivna av härdar och kokgropar”, med fyra samtida urnegravar i anslutning (192).

### Vägar till Vætland (Artursson (red) 2007)

Ur denna syntes har två kapitel valts ut: det av Tony Björk och av Magnus Artursson.

Tony Björk anger att syftet med hans kapitel är att (Björk 2007:26):

- belysa bosättningsmönstret, genom att spegla boplatzmaterial mot källmaterial i form av bronser, depåer/offer, gravar och ristningar.
- Studera boplatzorganisationen i området; hur boplatzerna varit ”organiserade rumsligt, funktionellt och ekonomiskt”
- ”belysa om funktionell/ekonomisk specialisering och hierarkisk indelning ger sig till känna i materialet. Finns det speciella boplatser eller är statusbetonade föremål knutna till vissa delar av området som antyder en social differentiering som ligger högre än gårds- eller släktnivå?

I närheten av ett långhus, på Årups Norrevång i Ivetofta socken, fanns ett ”mycket stort” härdområde (Björk 2007:37). I en av de härdgropar som påträffades fann man keramikmaterial från tre olika kärl, daterade till period V-VI; ”kärlen har tolkats som en medveten deposition i form av ett offer eller en depå (Björk 2007:37). Vid Åbyboplatsen strax söder om Skräbeån påträffades ett husoffer i form av ett lerkärl med sädeskorn, i hus 7 (Björk 2007:40). Björk lutar sig mot Kristian Kristiansens syn på social stratifiering, som går ut på att bronsålderssamhället styrs av hövdingar, vars makt baseras på kontroll över prestigevaror (och övriga resurser?) (Björk 2007:48). Tydligt fokus på hierarkisk och territoriell uppdelning av samhället.

Magnus Artursson förklarar att redan under senneolitikum börjar människor med så kallade ”husoffer”, där föremål deponeras i anslutning till långhuset (Artursson 2007:79). ”Det finns emellertid exempel på försök att karakterisera byggnadstypen utifrån bl.a. storlek och funktion. Detta är speciellt tydligt bland de forskare som sysslar med den yngre järnålderns byggnader” (Artursson 2007:81). Den byggnadstyp Artursson talar om är långhus och en kategori är så kallade ”hallar” (ibid.). En hall är i det här fallet ett långhus med funktion som rituell samlingsplats där bl.a. stora fester har kunnat hållas (ibid.). Huset beskrivs som ett objekt, en aktör med ett eget liv, som lever och dör och i förhållande till detta har olika ritualer utförts (Artursson 2007:83). ”(...) olika typer av byggnader (har) generellt sett haft en rad rituella funktioner och rituella betydelser” (Artursson 2007:93). Husen är inte bara praktiska utan är också viktiga symboler för människornas kosmologi (ibid.).

## Sammanställning av bronsåldern

I synteserna har jag tittat efter tolkningar av boplatser i religiösa aspekter, detta har jag gjort för att synliggöra eventuella skillnader och likheter i sådana tolkningar dem emellan. I texten om Öresundsförbindelsen berättas det bl.a. om ett gropsystem med avfallsgropar vid Elinelund, vars syfte var att manifesteras boplatsens spatiala funktion i förhållande till sin omgivning (Björhem & Magnusson Staaf 2006:156). Att bronsföremålen ansetts vara värdefulla behöver inte betyda att metallhantverket i sig var det (Björhem & Magnusson Staaf 2006:165). Kokgropar vid boplatser kan tolkas som platser för rituell praxis (Björhem & Magnusson Staaf 2006:187). Ett härdområde presenteras i syntesen om Väst kustbanan som en plats för ”renings- och övergångsriter”, med elden i en central roll (Fendin 2005). Strömberg fastslår i samma syntes att härdområden är att betraktas som en för perioden ny form av kultplats i landskapet (Strömberg 2005:189). De rituella fälten vid Glumslövs backar är ett område med härdar och kokgropar som placeras in i tanken om landskapet som en del av den tidens kosmologiska föreställning (Fendin 2005:412). Vid en boplatser nära belägen härdområdet vid Glumslövs backar påträffades gropar och härdar vilka tolkas som spår från vardagsarbete (Strömberg 2005:194). Tony Björk berättar i sin artikel i *Vägar till Vætland* om ett ”mycket stort härdområde”, där det påträffats keramikmaterial som tolkas som en medveten deposition i form av offer eller en depå (Björk 2007:37). I övrigt fokuserar Björk sig på hierarki och territoriell uppdelning av samhället (ex. Björk 2007:48).

Björhem och Magnusson Staaf fastslår att samhället under bronsåldern styrdes av en elit. Dessa hade kontroll över statusresurser och dess spridning och deras plats i samhället gav dem makt över ritualer som inverkar på hur landskapet skulle användas (Björhem & Magnusson Staaf 2006:158). Genom att hänvisa till Bradley fastställer Strömberg att landskapet inramades i en kosmologi, genom konstruerandet av monument och att använda naturliga diton för rituella ändamål (Strömberg 2005:189). Landskapet formades av människan som en avspeglning av den tidens värderingar (Strömberg 2005:214). Artursson skriver på samma tema om hur husen i sig själva inte bara har praktiska funktioner utan också viktiga symboler för människans kosmologi (Artursson 2007:93).

### 2.1.3 Äldre järnåldersboplatser

I det här kapitlet får tre synteser från grävningar i sydvästra Skåne representera forskningen av den äldre järnåldern. Lika som bronsålderskapitlet går texten här igenom vad de tre synteserna tar upp med hänsyn till uppsatsens mål: att identifiera periodspecifika traditioner i forskningen, med fokus på religiösa yttringar i boplatsermiljöer. Först presenteras helt kort vad målet för varje syntes (med *Långhuslandskapet* som undantag eftersom detta sker i tidigare kapitel) har varit, för att belysa de teoretiska skillnader som finns i valet av frågeställning. Detta görs för att läsaren ska få en uppfattning om synteserna och projekten som delar i en helhet.

#### Långhuslandskapet (Björhem & Magnusson Staaf 2006)

Grävningarna redovisade 162 stycken långhus daterade till järnåldern (Björhem & Magnusson Staaf 2006:88). Eliten utmärker sin maktställning genom materiella ting, så som vapen, hästutrustning och djur, vilket hittats som ”offer” i gropar vid boplatserfas A vi Hyllie (Björhem

& Magnusson Staaf 2006:212). Boplatnsnära depositioner av föremål och benmaterial anses vara kopplade till det starkt hierarkiserade samhället som växer fram under järnåldern (Björhem & Magnusson Staaf 2006:212). Stark koppling mellan befestande av makt och rituellt utövande (Björhem & Magnusson Staaf 2006:212). Liksom med bronsåldern kopplas den rådande kosmologin och därmed det rituella, samman med för perioden rådande samhällsstyre.

### Gården i landskapet (Friman & Skoglund 2009)

”Syftet med denna artikel är att visa hur föremål som deponerats i brunnar och gropar kan användas för att spåra formaliserade handlingsmönster, vilka inte enbart kan förstås i termer som avfall. Depositionerna speglar också rituella handlingar, samt sociala, ekonomiska och ideologiska strategier” (Friman & Skoglund 2009:235). Tre möjliga tolkningar av deponeringar i gropar och brunnar, som alternativ till avfall:

- depositioner som uttryck för sociala sammankomster och fester,
- depositioner som uttryck för ritualer i samband med hus, gårdars och boplatser grundläggning och övergivande, och
- depositioner som uttryck för dödsritualer

Tanken om rituella depositioner kommer från ett ökande antal förekomster av föremål som deponerats i brunnar och gropar och som är daterade till den yngre bronsåldern och järnåldern (Friman & Skoglund 2009:237). Fyndmaterial i hallar visar dessutom på att det där hölls fester med rituella inslag (Friman & Skoglund 2009:267). Bl.a. Lotte Hedeager 1990, men också Ulf Näsman 1991 (och upprepat av Bertil Helgesson 2002), anser att det under järnåldern introduceras en så kallad hird, som används av stormän i ett sätt att befästa sin politiska makt över ett geografiskt område (Friman & Skoglund 2009:265–267; Hagberg 2010). Hirdden var beriden, vilket fynd av bl.a. sporrar och betsel vittnar om – därför tolkas fynd av betsel respektive en sporre som bevis på att det på den aktuella fyndplatsen funnits personer som varit del i en hird (Friman & Skoglund 2009:266). Den här struktureringen av makt innebär också en strukturering av rituell praxis, vilket innebär att det är hos de styrande individerna som ritualer nu utförs och det görs genom fester (Friman & Skoglund 2009:266). I groparna vid den plats där betset och sporren påträffats fann man att det i groparna fanns keramik och djurben (Friman & Skoglund 2009:266). Keramiken har bevisats ha använts för matlagning, vilket enligt Friman och Skoglund styrker tesen om att det är deponeringar från rituella fester (Friman & Skoglund 2009:266). Knyter samman ritualer med maktutövande och centralisering (Friman & Skoglund 2009:267). Traditionen med offer vid husbyggen har traditioner in i modern tid (Friman & Skoglund 2009:268).

Runt 150 f.Kr. genomfördes en jordbruksreform, som ledde till ett mer effektivt jordbruk, samt till att bebyggelsen koncentrerades till stora byar med bestämda tomtgränser (Friman & Skoglund talar om boken ”Långhuslandskapet” av Björhem & Magnusson Staaf, från 2006) (Friman & Skoglund 2009:250–251). Som en direkt följd av detta blev det efter reformen ett stort överskott av säd och boskap, som i sin tur gav möjlighet till större fester och gästbud än vad man hade haft tidigare (Friman & Skoglund 2009:251). Ett ökat fyndmaterial baserat på föremålsdeponeringar i kombination med att större gårdar med ”kraftiga hägnader” dyker upp

ligger till grund för förslaget att en del släkter växte sig starkare än andra och en tydligare hierarkisering av samhället antyds här (Friman & Skoglund 2009:251). Ökade nedläggelser i brunnar och gropar antyder att de stora festerna fr.o.m. den agrara reformen ägde rum i anslutning till gårdarna (Friman & Skoglund 2009:251). Materialet som pekar på ett festande består av keramik och benmaterial (Friman & Skoglund 2009:251). Festerna kom att handla mer om representation och gåvoutbyte under den förromerska och den romerska järnåldern (Friman & Skoglund 2009:252). Festens funktion var dock inte enbart politisk; kopplingar fanns säkert till den tidens kosmologi (Friman & Skoglund 2009:252). Här antas själva nedläggningen av föremål vara den viktigaste ritualen, där cirkeln på något sätt sluts genom att maten återbördas till den jord från vilken den har vuxit (Friman & Skoglund 2009:253). Detta utvecklas vidare i ett kapitel om stängningsritualer där byggnadsrester som deponerats ovanpå insjukna gropar nämns som ett exempel på en sådan stängningsritual (Friman & Skoglund 2009:256). Platsen som den har varit stängs och öppnar för ett nytt ”förhållningssätt” till den platsen; slutet på en era och början på en ny.

### Järnålder vid Öresund (Carlie (red) 2005)

Den här syntesen behandlar de järnåldersfynd som påträffades vid Väskustbanan-projektet. I inledningen förklarar redaktören Anne Carlie (2005:34) att fokus i syntesen ligger på sociala traditioner, och samhällsförändring manifesterat i boplatzlämningarna. I artikeln *Böndernas gårdar* skriver Anne Carlie och Magnus Artursson (2005:163) att de inte tror att det räcker att beskriva gårdens ekonomiska och funktionella förhållanden för att förstå dess sociala och organisatoriska roll i sin omgivning. Skillnader i struktur mellan olika gårdar kan visa på en social stratifiering i samhället (Carlie & Artursson 2005:165). Under järnåldern byggs så kallade hallar, som används för såväl profana som sakrala festligheter (Carlie & Artursson 2005:165). Gården var en del i människornas liv som kretsade kring kosmologin (Carlie & Artursson 2005:166). Det är svårt att arkeologiskt komma åt kosmologin i det undersökta området, då den extensiva plöjningen i fullåkerslandskapet förstört många anläggningar och fyndkontexter (Carlie & Artursson 2005:166). I ett stolphål i ett hus daterat till yngre förromersk järnålder/äldre romersk järnålder påträffades en håleggad flintyxa, som tolkas som en ”skyddsmagisk” deponering i syfte att skydda mot blixtnedslag och brand (Carlie & Artursson 2005:184). Fynd av keramik och djurben i en brunn daterad till förromersk och romersk järnålder som kan påvisa rituell deponering (Carlie & Artursson 2005:191).

### Sammanställning av den äldre järnåldern

I synteserna har jag tittat efter tolkningar av boplatser i religiösa aspekter, detta har jag gjort för att synliggöra eventuella skillnader och likheter i sådana tolkningar dem emellan. Eliten utmärker sin maktställning genom materiella ting, så som vapen, hästutrustning och djur, vilket hittats i Hyllie och tolkats som offer, något som generellt anses vara kopplat till hierarkiseringen av samhället under järnåldern (Björhem & Magnusson Staaf 2006:212). Eliten tillskansar sig makt genom rituellt utövande vid sitt hus (Björhem & Magnusson Staaf 2006:212). Ökade nedläggelser i gropar och brunnar antyder att stora fester från och med den agrara reformen ägde rum i anslutning till gårdarna (Friman & Skoglund 2009:251). Festerna hade under den förromerska och romerska järnåldern kopplingar till den tidens kosmologi, men handlade kanske främst om representation och gåvoutbyte (Friman & Skoglund

2009:252). Även Carlie och Artursson diskuterar en möjlig hallbyggnad med festfunktion vid såväl sakrala som vardagliga tillfällen (Carlie & Artursson 2005:165).

Friman och Skoglund tror att själva nedläggelsen av föremål i gropar och brunnar var den viktigaste ritualen vid avslutandet av en plats funktion till förmån för en annan (2009:253). Carlie & Artursson (2005:184) beskriver en deponerad håleggad flintyxa i ett stolphål som ”skyddsmagisk”. En deponering av keramik och djurben i en brunn beskrivs som rituell (Carlie & Artursson 2005:252).

## 2.2 Diskussion, jämförelse och sammanställning av material

I detta kapitel sätts materialet samman genom att noterade likheter och skillnader diskuteras och slutligen presenteras i en modell över det som särskiljer tolkningen av religiösa uttryck i anslutning till boplatser daterade till bronsålder respektive äldre järnålder.

Varje enskild text som presenterats ovan står för en diskurs. En diskurs kan förklaras som en åskådning, en förklaring och kanske en åsikt inom ett specifikt område. I analysen nedan kartläggs dessa för att utröna vilka områden de täcker, vad som särskiljer dem och vilka självklarheter de är överens om (Winther Jørgensen & Philips 2000:138). För att lättast identifiera och beskriva de olika diskurserna har materialet delats upp i två delar: översiktsverk och synteser (eller motsvarande, där passande sådana inte lokaliserats). De får här representera två olika fenomen. Översiktsverken kan sägas sammanfatta den vid nedskrivandet av dessa rådande forskningsnormen. Synteserna tillsammans med övrig forskning står för bakgrunden till senare sammanfattningar i form av nya översiktsverk, men forskningen sker givetvis utifrån tidigare normer. Målet här är att ta ut essensen för ett specifikt fenomen (religionsaspekter på boplatser) inom översiktsverken, ställa upp påståenden utifrån dessa och ställa det mot synteserna. Detta för att söka identifiera traditioner inom synteserna som är knutna till normativa traditioner om hur olika perioder förväntas beskrivas och förstås.

De tre översiktsverken är skrivna av tre forskare (även om Burenhult står som redaktör för *Arkeologi i Norden*, är det ändå han som skriver all övergripande text och det är den som används här), som inte helt säkert skulle uppskatta att klumpas ihop för att här få representera en och samma schablonartade bild av forntiden. Det är dock inte de tre författarna i sig och deras personliga särarter och likheter som ska diskuteras här utan likartade tolkningar i deras texter. Skillnader finns givetvis mellan de tre författarna och vad dessa skillnader är och vad det beror på är ett ämne för en annan uppsats. Att/om forskarna kommer från vitt skilda traditioner, med olika tycke och smak om vad forskningen representerar är något bra, eftersom likheterna i diskurserna då tydligare sticker ut.

Det område som den här uppsatsen utgår från är boplatser daterade till tidsperioderna bronsålder och äldre järnålder och tolkningar av religiösa yttringar kring dessa. *Arkeologi i Norden del 1 & 2* är publicerade 1999 respektive 2000, *Danmarks Oldtid* band 2 & 3 2002 respektive 2003 och *Sveriges historia* band 1 2009. Tillsammans täcker de en tioårsperiod och därmed har också mycket hänt i den forskning som sammanfattas 1999 i förhållande till 2009. Det är tydligt när synteserna sätts i sammanhang med översiktsverken att Welinder tagit del

av de resultat som presenteras i t.ex. *Långhuslandskapet: en studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder*, resultat som givetvis inte kan finnas med i *Arkeologi i Norden* eller *Danmarks Oldtid* (Welinder 2009a; Björhem & Magnusson Staaf 2006). Sammanfattningsvis kan det konstateras att *Arkeologi i Norden* och *Danmarks Oldtid* beskriver forskningsläget innan synteserna skrivs, medan *Sveriges Historia* till viss del baseras på dess resultat och därmed finns det

Både *Arkeologi i Norden* och *Danmarks Oldtid* utgår från det klassiska treperiodssystemet (sten-, brons- och järnålder), medan Welinder i *Sveriges historia* aktivt väljer att flytta fokus från perioduppdelning och istället fokusera på olika historiska fenomen (ex Welinder 2009a:429-430). Jag har ändå valt att periodisera även den texten, för att enklare kunna utföra en jämförelse verken emellan.

Översiktsverken utgår från all tillgänglig forskning för att sammanfatta rådande forskningsläge, här med en specifik geografisk avgränsning i samtliga tre verk. Den stora berättelsen i översiktsverken är deskriptivt lagd och ofta med en relativt positivistisk ton; det är inte flera tolkningsalternativ som presenteras utan en tydlig sanning. ”’De stora berättelserna’ i historia och arkeologi kan också sägas vara fördomsfulla. Parametrar som kan vara väl så viktiga för förståelsen förbises eller skjuts medvetet åt sidan på grund av aningslöshet eller fördomar hos författaren” (Björhem & Magnusson Staaf 2006:255). Det här är en kommentar på de ”stora berättelserna”, en företeelse som förekommer i samtliga texter som presenteras här ovan. Vad är innebörden av en sådan stor berättelse? När det gäller arkeologi är det när en rekonstruktion av samhället i stort görs; en berättelse där de stora dragen för olika tider beskrivs utifrån rådande forskning och aktuellt material. De stora berättelserna skiljer sig något mellan synteserna och översiktsverken, då de förra främst utgår från det material som dokumenterats vid den grävning som synteserna söker sammanfatta. Citatet ovan tolkar jag vara riktad mot generaliseringen inom det egna fältet och det anas dessutom en viss kritik mot en ignorans, som grundar sig i individuella forskares okunskap eller smak för vad som är rätt och vad som är fel. Vid all form av forskning sker emellertid ett urval som, utöver det aktiva eller inaktiva valet baserat på ”aningslöshet eller fördomar”, grundar sig på traditionsrelaterade förväntningar. I det här fallet har fokus lagts på traditioner i presentationen av begreppen religion/kosmologi i boplatserrelaterade kontexter daterade till brons- respektive den äldre järnåldern inom den arkeologiska forskningen. Mot bakgrund av tre arkeologiska översiktsverk har fem andra böcker använts som representanter för den arkeologiska forskningen efter 2003.

Under studiet av grundlitteraturens bronsåldersskildringar av religiösa uttryck vid boplatser blev det snart ett uppenbart faktum att tolkningar presenteras utifrån förståelsen att bronsålderslandskapet och därmed även boplatserna, var konstruerade utifrån de då levande människornas kosmologiska övertygelser (ex. Burenhult 2000:20, 83-84; Jensen 2002:35–36, 52, 67-68, 128, 301, 441; Welinder 2009a:246, 249, 296-297, 305, 318). Tendensen i bronsåldersbeskrivningen är ofta att boplatserna stod som en del i den kosmologiska samhällskonstruktionen, men ritualerna utfördes generellt utanför dessa, t.ex. vid så kallade ”kulthus”, eller vid vatten (Burenhult 2000:45; Jensen 2002:52, 441-444; Welinder 2009a:246, 249, 257, 294, 307). Det finns dock dock representerat tolkningar av fynd vid boplatser

som ”husoffer” (Jensen 2002:24; Welinder 2009a:305, 307). Människornas vardag genomsyrades av den kosmologiska övertygelsen och däri hade husen en viktig roll att spela, även om de flesta offer skedde utanför boplatsen.

Järnåldern är en period där en ökande hierarkisering av samhället får allt mer utrymme i tolkningarna. Det är i samband med befästande av makt som olika religiösa yttranden görs och dessa sker vid boplatsen i samband med fester, även om det finns uttryck för tolkningar av våtmarksoffer som såväl krigiskt förankrade som kopplade till fruktsamhet (Jensen 2003:125, 188; Welinder 2009a: ex. 404, 411, 412, 415, 421). Det kan konstateras att den generella tolkningen är att religiösa uttryck vid boplatsen blir vanligare under järnåldern och detta kopplas direkt till maktutövande och samhällsstratifiering.

### *2.2.1 Forskningstraditioner under brons- och äldre järnålder*

Sett till likheter mellan de tre översiktsverken presenteras två övergripande påståenden om förhållningssättet i forskningen till religiösa uttryck i boplatsmiljöer under perioderna bronsålder och äldre järnålder. Det är i förhållande till dessa påståenden som analysen i följande kapitel görs. Påståendena bygger på tolkningar av utdrag ur de fullständiga texterna och står här för de generella traditionerna inom varje period, enligt forsknings-sammanställningarna i översiktsverken. Som synes i materialbeskrivningen ovan återger synteserna en bild som går att passa in i de påståenden som gjorts, vilket också redovisas tydligt i tabellen nedan (Tabell 1). Tabellen ger en kort översikt över huruvida det generella forskningsläget och de enskilda exemplen på forskning utförd utifrån dessa premisser skiljer sig åt eller ej; med alternativerna ”stämmer” och ”stämmer ej”. Slutsatsen dras utifrån tabellen att de generellt stämmer väl överens. En mer nyanserad bild av detta krävs dock och följer i nästa kapitel, där tolkningarna i synteserna diskuteras i detalj.

**Tabell 1**

<b>Översiktsverk</b>	<b>Synteser</b>		
<b>Sammanfattning av bronsåldern</b>	<b>Långhusland skapet</b>	<b>Bronsålders bygd</b>	<b>Vägar till Vätland</b>
Bronsåldersmänniskornas liv var genomsyrat av kosmologiska föreställningar. Boplatsen var en del i det rituella landskapet, men ritualerna utfördes oftast utanför dessa.	X	X	X
<b>Sammanfattning av järnåldern</b>	<b>Långhusland skapet</b>	<b>Gården i landskapet</b>	<b>Järnålder vid Öresund</b>
Samhället blir under järnåldern allt tydligare hierarkiserat. Detta syns bl.a. på ett stratifieringsmönster i boplatismaterialet. Vid gårdarna hålls det fester för att befästa social status, bl.a. genom deponering i gropar.	X	X	X

*I tabellen presenteras påståenden om bronsåldern och järnåldern, utifrån de tre utvalda översiktsverken. Dessa påståenden kontrolleras mot de tre synteserna; där ett påstående stämmer överrens med tolkningarna i syntesen finns ett x.*



## 3. Analys och diskussion

Analysen är en diskursanalys, där exempel på olika anläggningstolkningar presenteras och organiseras. Resultatet av analysen presenteras i tabellform. Resultatet av analysen diskuteras reflexivt mot de påståenden om vardera perioden som målas upp ovan, med målet att söka svar på hur periodsbundna konventioner kan synas i forskningen.

### 3.1 Studie av detaljer i synteserna

Resultatet som presenterats i Tabell 1 visar att de påståenden som gjorts utifrån den valda litteraturen stämmer överrens med synteserna. Men vad betyder detta? Vad är det som ligger till grund för tolkningarna av materialet i de enskilda texterna? Vad är grunden till den konventionella tolkningsbilden? För att ta reda på det diskuteras det i följande kapitel hur några av de vanligaste boplatzanläggningarna och fyndkategorierna tolkas. Tolkningarna sätts sedan i relation till de påståenden om perioderna som presenteras ovan och speglas mot de idéer om traditioner inom olika forskningssamfund som motiveras i den teoretiska ansatsen, med fokus på religion vid boplatser. De fyndkategorier som studeras och diskuteras är:

- Gropar
- Spår av metallhantverk
- Härdar, belägna utanför hus
- Huskonstruktioner

Varje anläggningstyp presenteras efter vilka primära tolkningar som påträffas av dessa i synteserna. Med primär tolkning avses den funktion som i tolkningen avsetts ha varit anläggningens primära funktion. Det kan alltså förekomma tolkningar av sekundära tolkningar, där sådana förekommer blir de också redovisade. Bronsålder och äldre järnålder diskuteras komparativt för att tydligt visa på hur tolkningarna av materialen ser ut generellt, utifrån anläggningarna som fenomen. Tillsammans bildar gropar, hus och härdar den helhet som är en gård, strukturen dem emellan förändras däremot över tiden, när spatiala tankar förändras (Björhem & Magnusson Staaf 2006:13).

#### 3.1.1 Gropar

Gropar är en fyndkategori som ofta finns vid boplatser, men de är inte alltid samtida och anledningen till detta är att det inte alltid har grävts gropar i anslutning till husen. Under senneolitikum och den äldre bronsåldern grävs inga gropar i Malmöområdet, sen tar grävandet fart under resterande del av bronsåldern och in en del i den förromerska järnåldern, för att därefter åter upphöra (Björhem & Magnusson Staaf 2006:112; Friman & Skoglund 2009:241). Deponeringar i de gamla groparna fortsätter dock under järnåldern (Friman & Skoglund 2009:241). Att man slutar gräva gropar tror t.ex. Friman och Skoglund (2009:241) har att göra med groparnas funktion som lertäkter, eftersom leran blir mindre viktig i konstruktionen av hus. Groparna delas i den här analysen upp i de primära tolkningskategorierna *offergrop*, *lertäkt* och *förrådsgrop*.

## Primär tolkning: offergrop

Björk (2007:37) nämner i sitt kapitel i syntesen *Vägar till Vætland* en "offer-grop" daterad till bronsålder, som hittats vid Kråkeslätt. "Offergropen" behandlas i samma syntes av Torbjörn Brorsson och Birgitta Hulthén (2007:291) i en keramikanalys, samt av Sven Hellerström (2007:239-247) i samband med en undersökning av en närliggande skärvstenshöj. Vad som gör gropan till en offergrop definieras av Hellerström (2007:240). Gropan hade efter förundersökningarna beskrivits som "gravliknande", efter att nya anläggningar påträffats vid slutundersökningarna tolkades området som en boplats. Nämnda anläggning ansågs då fortfarande vara gravliknande även om den på grund av nya fyndomständigheter tolkades mer övergripande som en "deponeringsgrop" (Hellerström 2007:240-241). Ytterligare två gropar påträffades i samma område och de totalt tre groparna tolkades, med bakgrund mot tolkningar av gropar från Pryssgården i Östergötland och från Österlen, som gropar med rituella deponeringar, främst p.g.a. den keramik som påträffades (Hellerström 2007:240-241). I en av groparna påträffades också ett holkyxefragment (Hellerström 2007:241). Keramik och <sup>14</sup>C daterar anläggningarna till den mellersta och yngre bronsåldern (Hellerström 2007:240). Den sammantagna fyndbilden på platsen utgörs av vad som benämns "vardagliga anläggningar" som långhus, härdar, kokgropar och gropar i kombination med rituella anläggningar i form av en "gravliknande stensättning" och deponeringsgropar med lerkärl (Hellerström 2007:244). Fyndsammansättningen tolkas av Hellerström (2007:244) utgöra två delar, en vardaglig och en rituell, men de är så tätt sammankopplade att det anses vara svårt att avgöra vad som är vad.

Deponeringar av vapen, hästutrustningsdetaljer och djur i gropar daterade till järnålder anses av Björhem och Magnusson Staaf (2006:163) vara offer, utförda av samhällets elit. Det är gropsystemen i kombination med fynden och stora långhus som indikerar att en tydlig manifestering gjorts av platsen, som av författarna placeras i det övre samhällsskitet (Björhem & Magnusson Staaf 2006:163). Offer i gropar vid en boplats daterad till förromersk och äldre romersk järnålder är indikationer på en trolig "storgård" (Björhem & Magnusson Staaf 2006:156). Att det handlar om offer nämns som i förbifarten och det är inte tolkningen av en deponering som "offer" som diskuteras, fokus ligger istället på fyndens koppling till social hierarki. Friman och Skoglund konstaterar att den fortsatta deponeringen av föremål i äldre gropar, som pågår från och med den yngre förromerska järnåldern, har med elitens maktutövande att göra. Materialet som ligger till grund för detta är, enligt Friman och Skoglund (2009:243) så kallad "finkeramik" och metallföremål; detta är fynd som av författarna anses vara exklusiva. Särskilt exklusiva är fynd så som vapen, smycken och beslag (Friman & Skoglund 2009:247). Exklusiviteten i föremålen innebär alltså i sig själv en social positionering i samhället. Efter 200-talet syns i materialet från citytunnelgrävningarna en generell nedgång i det deponerade materialet, samtidigt som de exklusiva föremålen helt försvinner (Friman & Skoglund 2009:243-244). Groparna ligger i exemplet citytunnelprojektet relativt långt ifrån boplatsen, vilket tolkas indikera att de är speciella platser (Friman & Skoglund 2009:247). Att det inte rör sig om avfall, vilket enligt författarna innebär att något saknar användningsvärde, hänvisas till de exklusiva fynden (Friman & Skoglund 2009:247).

Friman och Skoglund (2009:249-264) ser tre övergripande orsaker till rituell deponering i gropar: fester och gästbud, stängningsritualer samt dödsritualer.

### Primär tolkning: lertäkt

Från den mellersta bronsåldern fram till den yngre förromerska järnåldern grävs det mycket gropar (Björhem & Magnusson Staaf 2006:117; Friman & Skoglund 2009:241). Dessa används primärt som lertäkter för byggnadsmaterial till husen, sekundärt har framförallt keramik deponerats i groparna och det skedde även in i den yngre förromerska järnåldern (Björhem & Magnusson Staaf 2006:117). Fyndmaterialet kan tolkas som avfall, men Björhem och Magnusson Staaf anser att det är att göra det aningen enkelt, då det inte kan vara helt oproblematiskt att applicera vår syn idag på vad avfall har för innebörd på förhistoriska kulturer (Björhem & Magnusson Staaf 2006:117). Att groparna upptar stora ytor anser de ha att göra med att boplatsens invånare ville manifesteras sin boplats i förhållande till sin omgivning (Björhem & Magnusson Staaf 2006:117). Magnus Artursson (2005b:114) beskriver i ett kapitel i *Bronsåldersbygd* att lertäktsgropar som använts sekundärt för avfall fungerar som markörer för att avgränsa gårdens yttersta utsträckning. I en hänvisning till Björhem och Säfvestad 1993 konstaterar Bo Friman och Peter Skoglund (2009:237) att gropar och gropsystem under yngre bronsålder och äldre järnålder främst anlades som lertäkter. De är belägna en bit utanför boplatssområdet och har därmed fungerat som platser där föremål har slängts och deponerats, i en del fall över flera generationer (Friman & Skoglund 2009:239). Även Friman och Skoglund hävdar alltså att groparnas primära funktion har varit lertäkter, men att de sedan sekundärt nyttjats för deponering av avfall, med ett fyndmaterial som domineras av keramik och djurben. I de kontexter som daterats till den yngre bronsåldern finns även mycket flinta, med lövknivar som ett av få bestämbara föremål (Friman & Skoglund 2009:239). Under den äldre järnåldern försvinner flintan och istället påträffas bl.a. lerblock, bennålar, malstenar, slipstenar och brynen (Friman & Skoglund 2009:240).

Under den äldre järnåldern fanns det stora gropar och gropsystem, vilka antas ha fungerat primärt som lertäkter för de lerklinade husen, vilket enligt Björhem och Magnusson Staaf (2006:61) tyder på ett relativt trädfattigt landskap.

Gropsystem vid gårdar daterade till yngre romersk järnålder tolkas av Anne Carlie och Magnus Artursson (2005) som att primärt ha använts som lertäkter, för att sedan nyttjas för deponering av avfall.

### Primär tolkning: förrådsgrop

I en diskussion om hus med stall daterade till bronsålder förklarar Björhem och Magnusson Staaf (2006:59) att tolkningar av gropar i anslutning till dessa generellt beskrivs som förrådsgropar, källare och gödselgropar. Björhem och Magnusson Staaf (2006:59) anser att dessa tolkningarna av groparnas funktion är något problematisk, då det skulle vara direkt farligt att ha djur vid så djupa gropar (ca. 1 m), varför man anser att man i sådana hus inte haft djuren stallade.

Vid en stor boplats i Hyllie, daterad till bronsålder, stod fynden av får/get från boskap ut i fyndmaterialet från groparna, detta anser Björhem och Magnusson Staaf (2006:161) ha att göra med en ekonomi som i allt större grad var uppbyggd kring fårskötsel.

### 3.1.2 Metallhantverk

De spår från metallhantverk som kan påträffas vid en utgrävning av en boplats är bland annat: slagg, metallhaltiga smältor, verkstäder, härdar, ässjor, slaggvarp, verktyg, deglar, metallskrot, gjutformar m.m. (Becker 2005:251). Det är dessa typer av fynd som studeras utifrån tolkningar i synteserna. Fynd av metallhantverk tolkas i synteserna primärt som *vardagligt* eller kopplat till *prestige*, följaktligen är det så tolkningarna organiseras här.

#### Primär tolkning: vardagligt

Björhem & Magnusson Staaf (2006:124) konstaterar att inga av de fynd som gjorts av deglar och gjutformsfragment, daterade till bronsålder, visar på en storskalig produktion, utan konstaterar att de använts för tillverkning av föremål som använts på platsen. De använder begreppet ”husbehovsgjutning” och problematiserar det begreppet genom att skriva om avsaknaden efter spår från tillverkningen och gör en jämförelse med tillverkningen av flintverktyg, som ofta lämnar omfattande spår (Björhem & Magnusson Staaf 2006:124). Diskussionen avslutas med att de fastslår att bronsgjutningen kan anses vara mer exklusiv och mer sporadiskt förekommande än flintslagning, vilket innebär att det skulle vara förknippat med en viss specialistkunskap (Björhem & Magnusson Staaf 2006:124).

#### Primär tolkning: prestige

Björhem & Magnusson Staaf (2006:124) ser en tydlig ökning i bronsproduktion under bronsåldern, i förhållande till tidigare och ställer sig frågan om hur den var organiserad – centralstyrd och storskalig, eller decentralicerad och småskalig. De fynd som de nämner är vitt utspridda över små och stora gårdar och en diskussion följer om beroendestrukturer under bronsåldern (Björhem & Magnusson Staaf 2006:124). Att produktion och distribution av resurser har kontrollerats av samhällets elit konstateras tidigt, diskussionen handlar istället om det också var de som stod för produktionen (Björhem & Magnusson Staaf 2006:125). De nämner en generell bild som tidigare målats upp av bronsjutaren och hövdingen som samma person, något som finns t.ex. i t.ex. *Danmarks Oldtid* (Björhem & Magnusson Staaf 2006:125; Jensen 2002:128). Björhem & Magnusson Staaf (2006:125) anser istället att bara för att bronsföremålen ansetts vara värdefulla behöver inte det betyda att produktionen av dessa var det, de kan lika gärna vara tillverkade av vad de kallar *servi* – personer i socialt beroende av personer högre upp i samhällshierarkin (Björhem & Magnusson Staaf 2006:99, 125). Att bronshantverk kan vara en indikation på centralplats framgår dock vid kommentaren av en slutsats från en undersökningsplan till projektet Öresundsförbindelsen (Björhem & Magnusson Staaf 2006:126-127).

Tecken på bronsbearbetning vid projektet *Vägar till Vätland* förekommer från och med den yngre bronsåldern (Björk 2007:54). Bland annat hittade man en skrotdepå och spår från hantverk nära Ivösjön (Björk 2007:55). Bronsproduktionen i analysområdet är koncentrerad till de kärnområden som har kunnat konstateras för bronsåldersbebyggelsen i Vätland (Björk

2007:55). Kärnområden motsvarar ett centralområde och därmed tolkas tolkningen ha att göra med prestige och hög social status.

Nathalie Becker (2005:279) nämner i *Järnålder vid Öresund* en pyramidmodell från 1995 av Fabeck och Ringtved. Den modellen placerar, enligt Becker (2005:279), järnåldersboplatser med spår från järnhantverk högt upp i den sociala hierarkin. Becker (2005:260-261) presenterar en modell över sex olika organisationsformer för bronsgjutning under yngre järnålder som visar att det finns flera syften till att gjuta brons. Det är *administrerad stads- och yrkesgjutning, handelsman och råvaruutgjutning, professionell gjutning, hovsgjutning, social betingad gjutning, hushållsgjutning*. I tabellen förklaras vilka material som talar för vardera organisation och en kort förklaring om den struktur och det maxsystem som det representerar (Becker 2005:260-261).

### 3.1.3 Härdar och härd-/kokgropar, utanför bostaden

Den här kategorin avser de anläggningar som använts för uppvärmning i olika syften och kan även inkludera metallhantverk, eftersom det till skillnad från kategorin ovan är just den upphettade anläggningen i sig och tolkningen av denna som är intressant. Tolkningar av den här anläggningskategorin delas upp efter följande primära funktioner: *produktion, matlagning och rituell funktion*.

#### Primär tolkning: produktion

Förekomsten av långhärdar daterade till övergången från äldre till yngre järnålder vid Risebergabäcken tillskrivs ”kulturella funktioner” av Björhem och Magnusson Staaf (2006:194), detta då de är nära belägna ett våtmarksområde och de resurser som finns i anslutning till denna betraktas som attraktiva. De kommenterar en slutsats som gjorts i en undersökningsplan, där långhärdar tolkats som medel för bearbetning av lin, men kommenterar inte ytterligare detta (Björhem & Magnusson Staaf 2006:182).

Vid Väst kustbanan-projektet påträffades ett stort hus omgivet av en mängd härdar, samtliga daterade till äldre förromersk järnålder (Carlie & Artursson 2005:168). Vad härdarna fyllt för funktion anses vara oklart, men enstaka fynd av slagg anses tyda på en möjlig funktion som verkstad (Carlie och Artursson 2005:168).

Vid Glumslövs backar påträffades tre långhus, som representerar tre separata faser; här fanns gropar och härdar utspridd på boplatssytan och de tolkas som spår från ”vardagsarbete” (Strömberg 2005:194).

#### Primär tolkning: matlagning

Vid bl.a. Svågertorp 8B finns kokgropsområden daterade till bronsålder som av Björhem och Magnusson Staaf (2006:142-143) tolkas tillhörande hushållsaktiviteter i gårdsmiljö. Kokgroparna har alltså använts till matlagning och det stora antalet indikerar att de varit platser som haft en viktig position i omgivningen och att de använts vid tillagningen av stora mängder mat som konsumerats vid större sammankomster och kollektiva ritualer (Björhem & Magnusson Staaf 2006:143-144).

### Primär tolkning: rituell funktion

Titti Fendin (2005) skriver i *Bronsåldersbygd* om ett kok- och härdgropsområde vid Glumslövs backar. Området är beläget i ett exponerat läge, med närhet till gravhögar, källor, våtmarker, vattendrag och vägar – detta är de kriterier som ligger till grund för att beskriva platsen som ett rituellt fält (Fendin 2005:368). Fendins iakttagelse av kriterier i omgivningen och slutsatsen att dessa gör fyndplatsen rituellt förankrad har sin grund i den C-uppsats som Raimond Thörn skrev vid 1993 – *Eldstadssystem – fysiska spår av bronsålderskult: Ett försök att spåra kultplatser och kulturinfluenser*.

Vid ett stort härdområde runt en boplats daterad till yngre bronsålder i Ivetofta socken påträffades vid utgrävningarna ett keramikmaterial i en av boplatsens härdgropar, tolkade som ”offer eller depå” (Björk 2007:37). Någon vidare tolkning följer inte därpå.

### 3.1.4 Huskonstruktioner

Den mest signifikativa fyndkategorin för en boplats är huskonstruktionen. Till den här anläggningskategorin räknas de anläggningar som tolkas utgöra konstruktionen till de hus som presenteras i synteserna. De funktioner som kopplas till husen är *ekonomi*, *religion* och *prestige*. Eftersom de delar av synteserna som handlar om huskonstruktioner också ofta är de delar som är flest i antal sidor, har ett par stickprov i varje syntes gjorts.

### Primär tolkning: ekonomi

Magnus Artursson (2005a:77) konstaterar att gården hade en mycket central position i bronsålderns samhällsstruktur; det var gården som stod i centrum för det sociala och ekonomiska nätverket. Husen ändrar under bronsåldern struktur och hus med specifika funktioner dyker upp – t.ex. för jakt och fiske (Artursson 2005a:77). Stig Welinder (2009b:177) skriver i *Gården i Landskapet: tre bebyggelsearkeologiska studier* om bl.a. husen vid Hyllie station och Hotelltomten. Han delar där in de 17 undersökta husen i olika kategorier, efter dess funktion. Funktionerna är *gårdshus*, *bostadshus*, *förrådshus* samt *gemensamhetshus* (Welinder 2009b:177, 213). Tolkningarna av husens funktion görs med tydlig motivering genom att ställa de olika komponenterna mot ett antal motsatspar (Welinder 2009b:195-198). Motsatsparen handlar om t.ex. *stora hus – små hus*, *många bås – få bås*, *många hus – få hus*, *öst-västlig orientering – nord-sydlig orientering*, *nötboskap dominerar – får/get är vanligt* etc.

### Primär tolkning: religion

I ett stolphål i ett hus daterat till yngre förromersk järnålder/äldre romersk järnålder påträffades en håleggad flintyxa, som tolkas som en ”skyddsmagisk” deponering i syfte att skydda mot blixtnedslag och brand (Carlie & Artursson 2005:184).

Under Västkustbanan-prjektet grävdes ett gårdsläge vid Påarp ut (Carlie & Artursson 2005). I två av gårdens faser har den bestått av två långhus, placerade i L-form (Carlie & Artursson 2005:201). Frågan Carlie och Artursson (2005:203) ställer sig i sitt gemensamma kapitel i syntesen är hur det kommer sig att det är två långhus istället för ett större hus. Deras slutsats blir att husen måste ha fyllt separata funktioner, som inte kan rymmas i ett hus (Carlie & Artursson 2005:203). De konstaterar att liknande fynd i andra delar av landet tolkats som

hallbyggnader och föreslår att ett av husen haft en sådan hall-funktion, där huset fungerat som en festlokal för religiösa och världsliga ändamål (Carlie & Artursson 2005:203). Artursson (2007:84) skriver i syntesen *Vägar till Vætland* att gården haft en central plats i människornas kosmologi under hela förhistorien, detta görs bl.a. genom paralleller till de nordiska förkristna myterna.

### Primär tolkning: prestige

Från senneolitikum och vidare in i bronsåldern, finns en uppdelning av huskonstruktioner i olika kategorier, baserade på dess struktur och en fyndkategori som definieras som "husoffer" (Artursson 2005a:74). Magnus Artursson (2005a:74-76) tror att anledningen till förändringen i byggnadsstruktur kan identifieras i en tydligare stratifiering i samhället som yttrar sig i manifesterande på olika sätt, vilket reflekteras även i huskonstruktionen. Björhem och Magnusson Staaf (2006:79) kommenterar en artikel av Johan Becker, där den senare skriver att skillnaden i storleken på hus under bronsåldern speglar samhällsskiktet. Björhem och Magnusson Staaf (2006:79) problematiserar detta och konstaterar att anledningen till skillnader i husstorlek kan variera och inte behöver vara knutet till social stratifiering.

## 3.2 Resultat

Resultatet från diskursanalysen presenteras grafiskt i Tabell 2. Tabellen är indelad efter anläggningsslag och publikation, samt efter vilken tolkning av primär funktion som gjorts i vardera syntes. De sekundära tolkningarna syns inte här, men återkommer i diskussionen nedan.

**Tabell 2**

	<b>Bronsålder</b>			<b>Järnålder</b>		
	<b>LL</b>	<b>BB</b>	<b>VV</b>	<b>LL</b>	<b>GL</b>	<b>JÖ</b>
<b>Grop:</b>						
Offergrop			x	x	x	
Lertäkt	x	x		x	x	x
Förrådsgröp	x				x	
<b>Metallhantverk</b>						
Vardag	x					x
Prestige	x		x			x
<b>Härdar etc.</b>						
Produktion				x		x
Matlagning	x					
Rituell funktion		x	x			
<b>Huskonstruktioner</b>						
Ekonomi		x			x	
Religion						x
Prestige	x	x			x	

Här presenteras resultatet av analysen mer övergripande, efter de primära tolkningar som identifierats. Ett kryss markerar vilken tolkning som en syntes representerar. LL=Långhuslandskapet, BB=Bronsåldersbygd, VV=Vägar till Vætland, GL=Gården i landskapet, JÖ=Järnålder vid Öresund.

### 3.3 Diskussion

Diskussionen är indelad i två delar. I den första delen diskuteras det resultat som presenteras i Tabell 2. Resultaten diskuteras reflexivt i förhållande till de generella påståenden som presenteras i Tabell 1. I den andra delen presenteras exempel på tolkningar som är typiska för de påståenden i Tabell 1 som här representerar den konventionella bilden av religion på boplatser under de två utvalda perioderna. Dessa exempel diskuteras i förhållande till en tolkning som framstår som mer okonventionell i sitt upplägg.

Genomgången av översiktsverken resulterade i två generella påståenden om den bild som målas upp av brons- respektive äldre järnålder i förhållande till det valda temat *religion vid boplatser*. Påståendena jämfördes med de utvalda synteserna för att se om de över huvud taget stämde överrens. Resultatet blev att de gjorde det. I analysen studeras detaljer i beskrivningen av specifika anläggningstyper, med målet att nu kunna föra en diskussion om eventuella skillnader mellan tolkningar av samma typ av anläggningar beroende på dateringen av dessa.

Beskrivningen i översiktsverken av religion vid boplatser under bronsåldern sammanställs enligt följande:

*Bronsåldersmänniskornas liv var genomsyrat av kosmologiska föreställningar; boplatserna var en del i det rituella landskapet, men ritualerna utfördes oftast utanför dessa.*

Religion vid boplatser under den äldre järnåldern sammanställs enligt följande:

*Samhället blir under järnåldern allt tydligare hierarkiserat. Detta syns, förutom i det rika gravmaterialet, på ett stratifieringsmönster i boplatismaterialet. Vid gårdarna hålls det fester för att befästa social status. Statusen befästs även genom offer i form av deponering i gropar.*

#### 3.3.1 Generell diskussion

Den stora skillnaden mellan dessa schablonartade beskrivningarna av de båda periodernas samhällen är att bronsåldern i stor utsträckning anses vara genomsyrat av sin religion, medan den äldre järnåldern utgår från den sociala stratifieringen av samhället. Bronsålderns religiösa yttringar sker i regel utanför boplatserna, men är en viktig del i allt människor gör, medan den under järnåldern flyttar in till gården och är därmed kopplad till maktyttringar. Det finns delar i samtliga synteser som på något sätt styrker dessa påståenden – men syns detta även i resultatet av analysen (Tabell 2)? Diskussionen som följer tar upp varje materialkategori och diskuterar tolkningarna av dessa i förhållande till de generella påståenden som visas i Tabell 1. Diskussionsavsnitt 3.3.1 avslutas med en diskussion av konventioner om religion, där fokus hamnar på tolkningar av religiös praxis efter de tolkningar som presenterats i analysen.

#### Gropar

Gropar i anslutning till boplatser kan konstateras vara en anläggningstyp som hör specifika perioder till, eller rättare sagt: grävandet av gropar sker från den mellersta bronsåldern och in i den äldre förromerska järnåldern. Deponeringen av föremål fortsätter under järnåldern. Merparten av tolkningarna, slaget över antalet kryss i tabell 2, visar på en primär funktion som lertäkter, under bronsålder, såväl som äldre järnålder och den generella åsikten tycks vara



att grävandet av gropar upphör på grund av ett skifte i arkitekturen, då nya byggnadsmaterial används istället. Björhem och Magnusson Staaf (2006) hävdar även att förekomsten av lertäktsgropar bevisar ett trädfattigt landskap, att detta görs utan vidare hänvisning till paleoekologiska studier är ett ämne för en egen diskussion. Det är intressant att notera att två av tre kryss i tabellen förekommer i tolkningar av gropar som offergropar i järnålderskontexter. Är det en bekräftelse av påståendet från ovan att ritualen kommer närmare gården? Eller är det en ren slump? Det finns ingen tydlig uppdelning som är generell för samtliga verk i tolkningsmönster av gropar, men det finns en tendens i tolkningarna här som skulle kunna hävdas delvis bekräfta Tabell 1. Offer nära bostaden sker främst under järnåldern, medan gropar daterade till bronsåldern har andra funktioner, som handlar mer om dess funktion som lertäkter till huskonstruktioner. Skillnaden i tolkningar beror naturligtvis delvis på att det konstaterats att gropar inte grävs under större delen av järnåldern, men deponeringar i groparna sker under både brons- och järnålder, skillnaden är att depositionerna från järnåldern oftare tolkas som tillhörande det övre samhällsskiktet. Enligt tradition tolkas deponeringar under järnåldern utföras av makteliten i syfte att befästa sin makt, oftast i samband med fester/gillen. Ett av kryssen representerar däremot en tolkning av en bronsåldersgrop som en offergrop, den tolkningen görs i *Vägar till Vætland*. Detta sker i en mycket speciell kontext, i närheten av en, som alltid, mystisk skärvstenshöj. Fyndmaterialet i groparna anses också vara exklusivt och därför betraktas deponeringen som ett offer, som liksom järnåldersgroparna kopplas till prestige (Hellerström 2007:240–241). Endast en av de redovisade groparna tolkas som förrådsgrop och ingen av dem tolkas som en primär avfallsgrop, även om avfall till viss del diskuteras av såväl Björhem och Magnusson Staaf som Friman och Skoglund. En felkälla är i det här fallet att de mängder med gropar som grävts ut kring hus under västkustbanan-projektet aldrig daterades. De har därför inte inkluderats i syntesens tolkning av fyndmaterialet, eftersom det utan en datering inte kan styrkas vilka gropar som är samtida med varandra och deras relation till huskonstruktionerna (Carlie & Artursson 2005). Analysen av groparna kan alltså hävdas till viss del bekräfta Tabell 1, men det finns tolkningar som nyanserar bilden.

## Metallhantverk

Tolkningar av metallhantverk är något svårare att identifiera än tolkningar av t.ex. gropar och huskonstruktioner. De tolkningar av metallhantverk som har lokaliserats är därför svåra att, utifrån Tabell 2, applicera på uppställda påståenden i Tabell 1, särskilt som det inte förekommer några tolkningar av metallhantverk som skulle höra samman med någon form av religiös praxis. Tolkningarna representerar synteserna *Långhuslandskapet* och *Järnålder vid Öresund*, som är representanter för Öresundsförbindelse- och Västkustbanan-projektet, samt *Vägar till Vætland* utanför Kristianstad. I översiktsverken, särskilt i *Danmarks Oldtid*, sätts metallhantverkaren i en hög social position, något som också bekräftas av de andra – detta är inte en tolkning som inte står ut så tydligt i någon av synteserna. Björhem och Magnusson Staaf tar t.o.m. ställning mot den typen av tolkning av bronsgjutare och hävdar att det lika gärna kan vara personer längst ner i samhällshierarkin som stått för produktionen (Björhem & Magnusson Staaf 2006:125). Nathalie Becker ger en mycket nyanserad bild av bronsgjutning under järnåldern, genom att strukturera upp olika kategorier i en tabell, som var för sig innebär vilken typ av organisation som ligger bakom gjutningen. Detta förutsätter dock att en

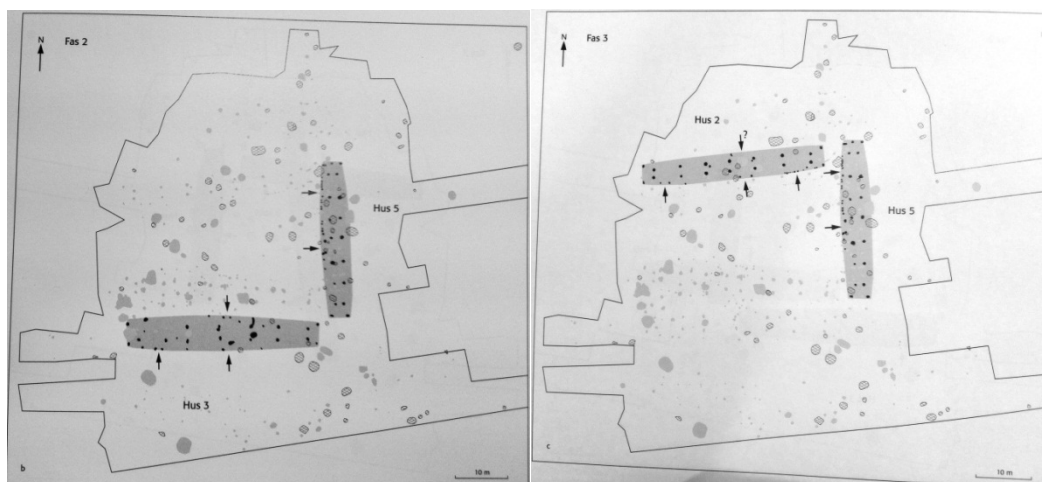
organisation finns och organisationen av resurser tillskrivs av de flesta till de styrande i samhället och därmed finns en koppling ändå till vikten av att identifiera sociala positioner. Carlie och Artursson (2005) tolkar ett omfattande härdområde, med mindre slaggrester, i närheten av en boplats, som ett spår av någon form av metallproduktion.

### Härdar och härd-/kokgropar, utanför bostaden

Titti Fendin (2005) tolkar ett kok- & härdgropområde, inte långt ifrån en boplats, som en rituell plats. Är detta ett exempel på skillnader i konventioner som kan relateras till att det är två olika perioder? I översiktsverken beskrivs bronsåldern utifrån sin kosmologi, medan fokus för järnåldern generellt handlar om produktion och ekonomi. I synteserna bekräftas detta, delvis, genom exempel där härdar tolkas som platser för produktion under järnåldern och som platser för ritualer under bronsåldern, även i de fall där tolkningen är relaterad till matproduktion (Carlie & Artursson 2005:168; Björhem & Magnusson Staaf 2006:182, 194; Björk 2007:37). Mönster syns alltså även i tolkningarna av metallhantverk och härdar, men bilden är mycket mer nyanserad än vad som redovisas här.

### Huskonstruktioner

Huskonstruktioner är den fyndkategori som naturligtvis är mest förknippad med boplatser och enligt Tabell 1 torde husen under järnåldern vara mer förknippade med religiös praxis än bronsålderns diton. Sett till Tabell 2 stämmer detta med tolkningarna i syntesen. De två synteserna *Bronsåldersbygd* och *Järnålder vid Öresund* är synteser över resultaten från Västkusbanan-projektet. I *Bronsåldersbygd* beskrivs långhusen, förutom de arkitektoniska beskrivningarna, utifrån sin ökade betydelse i form av manifestering av social position och de mindre husen fyller olika speciella ekonomiska funktioner. I *Järnålder vid Öresund* förekommer samma typer av tolkningar, men här förekommer också tolkningen av långhus som såkallade hallar – de hus som traditionellt sett anses varit platser för festande i samband med maktyttringar, med en rituell koppling. Det är en mycket specifik fyndlokal, eftersom det på platsen finns två separata generationer av en gård, där det finns två långhus på platsen, positionerade som ett L, se Bild 1 (Carlie & Artursson 2005:201).



**Bild 1:** Fas 2 och 3 av den gård där det östligt belägna huset tolkats som en trolig s.k. "hallbyggnad" (fotografi ur Carlie & Artursson 2005:201–202).

Det är intressant att notera att eftersom hallbyggnader och festande traditionsenligt tycks höra järnåldern till, förekommer inte tolkningar som inkluderar hallkonceptet i bronsålderskontexter. Det här är bara ett exempel och det bör poängteras att det här är ett exempel som inte sammanfattar den totala bilden av tolkningsbilden av huskonstruktioner daterade till vare sig bronsålder eller järnålder. Den generella tolkningsbilden, i det här fallet oberoende av datering, handlar om husens sociala position, spatiala lösningar och ekonomiska funktioner. Tolkningen passar däremot väl in i den bild av järnåldern som är särskilt tydlig i *Sveriges Historia*, där festande i elitens hallbyggnader är en ständigt återkommande tolkning. Magnus Artursson (2005a:77) förklarar i sin genomgång av bronsålderns byggnadstraditioner att det under den perioden dyker upp hus med specifika ekonomiska funktioner. Varför tolkas inte dessa hus med ekonomiska funktioner in i bilden av det rituella landskapet? Det är tydligt i översiktslitteraturen att gården under järnåldern får en plats i den hierarkisering som generellt målas upp.

Ritualen är en maktfunktion, som de styrande använder sig av för att befästa sin makt och detta görs bl.a. genom festande i dessa hallar. En gång påträffas fest-begreppet i en bronsålderskontext i den utvalda litteraturen och det är en kort kommentar i *Danmarks Oldtid: Bronzealder 2000-500 f.Kr* (Jensen 2002:188). Magnus Artursson nämner saken i ett kapitel i *Vägar till Vætland* där han konstaterar att begreppet ”långhus” är illa definierat, vilket han härleder till traditioner inom byggnadsarkeologin. Han nämner dock att det speciellt inom forskningen av den yngre järnåldern har gjorts uppdelningar av olika byggnadstyper utifrån den funktion som de tolkats ha (Artursson 2007:81). Hallen är ett specifikt exempel på en av dessa kategorier och dess funktion ska ha varit att den fungerat som en ”social och rituell samlingsplats, där man bl.a. hållit stora gästabud” (Artursson 2007:81).

Anne Carlie och Magnus Artursson (2005) skriver i ett kapitel i *Järnålder vid Öresund* att ett fynd av en håleggad flintyxia i ett stolphål är en magisk skydssymbol. Den här typen av deponeringar i stolphål verkar dock inte vara vanlig i Malmö- eller Kristianstadsområdet, då fler liknande fyndomständigheter inte finns representerade i det övriga materialet.

## Konventioner om religion

En central del i den här uppsatsen är det tema *religion på boplatser* som genomsyrat såväl läsning som tolkningsarbete. Därför krävs en närmare specifik diskussion av hur tolkningar av religion i analysen förhåller sig till den teoretiska ansatsen och de generella påståendena i Tabell 1.

En avstickare, för argumentationens skull, görs till en av de rapporter som syntesen *Långhuslandskapet* utgår från. Kristian Brink (2002:274) skriver i rapporten *Lockarp 7A* en kommentar på varför ”offergropar” sällan syns i tolkningar. Han tror att det är för att arkeologer vanligtvis tolkar i ekonomiska termer och exkluderar i sina tolkningar andra möjliga funktioner. En annan möjlighet kan, enligt Brink (2002:274), vara att det finns en generell skillnad i tolkningspraxis inom olika perioder. En tendens som möjligen går att ana i denna uppsats analys. Framför allt gropar, men även olika husfunktioner och härdar visar på en differentiering som kan härledas till periodindelning. I syntesen *Vägar till Vætland* skriver Sven Hellerström om en boplatz med utgångspunkt från den skärvstenshög som påträffades på

platsen, där det dessutom fanns gravliknande anläggningar. Den sammantagna fyndbilden på platsen utgörs av vad som benämns ”vardagliga anläggningar”, som långhus, härdar, kokgropar och gropar, i kombination med rituella anläggningar i form av en ”gravliknande stensättning” (skärvtenshögen), samt deponeringsgropar med lerkärl (Hellerström 2007:244). Fyndsammansättningen tolkas av Hellerström (2007:244) utgöra två delar, en vardaglig och en rituell, men de är så tätt sammankopplade att det är svårt att avgöra vad som är vad. I det inledande kapitlet i denna uppsats definierar jag vad jag definierar som religion och hämtar då inspiration från framför allt Catharina Raudvere (2002). Hon anser att religionen i ett samhälle med religion är en del av människornas dagliga liv och att det därför är meningslöst att behöva dela upp samhället i vardag och religion, eftersom religionen är en del av vardagen och tvärt om.

Den stora skillnaden under den äldre järnåldern i förhållande till bronsåldern i Tabell 1 är att religionen nu är mer fast knuten till gårdsmiljön och mer specifikt till de gårdar där de styrande i samhället huserat. Analysen visar att det finns en tendens i forskningen till att tolka in prestige i gårdar redan under bronsåldern och Artursson (2005a:74) förklarar att definieringen utgår från husens struktur och ifall det finns ”husoffer”. Husoffer torde vara en fyndkategori som, ifall påståendena stämmer, skulle höra järnåldern till. Men det är framför allt storleken på husen som avgör vilken social stratifiering som kan appliceras på bronsåldershusen. Carlie och Artursson (2005:201, 203) beskriver en deponering i ett stolphål tillhörande en huskonstruktion daterad till äldre järnålder som ”skyddsmagisk” och inte alls som en symbol för välfärd och hög status. De gör även en tolkning av ett hus som en ”hallkonstruktion” (Carlie & Artursson 2005:203). Detta är de tolkningar som nämns i analysen som exempel där huskonstruktioner daterade till den äldre järnåldern tolkas i rituella termer.

Gropar är den anläggningskategori som tydligast relateras till religion vid boplatser och som redan nämnts ovan syns en tendens där resultatet av analysen stämmer väl överrens med Tabell 1. Detaljer från hästutrustning påträffades i gropar vid två boplatser daterade till den äldre järnåldern. Dessa fynd i kombination med att boplatserna i sig ansågs vara av hög status indikerar att det här bodde individer med våldsmonopol och därmed en hög position i samhället, en position som sedan ärvdes (Björhem & Magnusson Staaf 2006:167). Groparna vid ett hus som beskrivs av Björhem och Magnusson Staaf (2006:148) har varit koncentrerade till just det huset och detta menar de markerar husets centrala position i rummet, såväl som i samhället.

### *3.3.2 Diskussion av specifika exempel*

I det här avsnittet ämnar jag diskutera tre specifika exempel som på olika sätt belyser uppsatsens syfte att undersöka och söka identifiera konventioner inom den arkeologiska forskningen. Först presenteras två tolkningsexempel, som är sådana som följer en tydlig forskningstradition. Det tredje exemplet är en tolkning som skiljer sig från den traditionella tolkningsbilden av hus. Samtliga tre exempel berör bronsåldern specifikt.

I syntesen *Bronsåldersbygd* ägnar Per Karsten (2005:420) ett kapitel åt att redogöra för den sista delen i det han refererar till som bronsålderns treenighet: *boplatser – gravplatser – offerplatser*.

Det är tydligt: offerplatser är de platser i miljön utanför boplatserna där offer till ”högre makter” medvetet placerats (Karsten 2005:421). På boplatserna bor man, i gravarna begravs man och i t.ex. våtmarker utövar man den del av religionen som inte hänger samman med gravläggande. Karsten gör redan i ingressen denna uppdelning av det religiösa landskapet under bronsåldern. Detta är en bild av bronsåldern som stämmer väl överrens med det påstående om bronsåldern som presenteras i Tabell 1. Karsten diskuterar inte närmare vad som definieras som ett offer än att det är föremål deponerade utanför boplatserna. Eftersom viktiga begrepp som *offer* inte närmare definieras, görs istället ett antagande, baserat på, vad jag antar vara, tidigare personliga erfarenheter om vad som är ett offer. Hela kapitlet tycks utgå från ett antagande om offer som lutar sig på tradition och den konventionella bilden av bronsåldern som författaren själv är bekant med. Bo Strömberg (2005:191) bekräftar den bilden och framhäver att boplatserna kan relateras till korologi, social organisation och ekonomisk försörjning. Förutom boplatser består det omgivande kulturlandskapet av gravplatser samt kult- och offerplatser (Strömberg 2005:191).

Det andra exemplet handlar om härdområden och är hämtat från rapporten *Lockarp 7A* från Öresundsförbindelse-projektet, en av de rapporter från vilka syntesen *Långhuslandskapet* utgått från. Vid Lockarp 7A påträffades fyra härdar på rad, daterade till yngre bronsålder. Dessa tolkas i grävrapporten tillsammans utgöra en ”eldkultplats” (Brink 2002:261). Detta görs efter att ha applicerat villkoren för härdarna på Raimond Thörns diskurs om härdgrupperingar efter speciella system (Brink 2002:261). Thörn uppger i rapporten fastslå ett antal kriterier för så kallade ”eldkultplatser”; dessa är: exponerade i ett exponerat läge, är belägna nära vatten (mindre än 500 m), ej i närheten av boplatser (mer än 100 m), bestående av ett stort antal anläggningar, runda eller ovala i form och härdarnas fyllning ska bestå av träkol, skörbrända stenar och oftast inga fynd (Brink 2002:261). Det finns i den här kategoriseringen av härdområden två övergripande typer: enkelt reglerade och komplext reglerade. Den förra kräver minst tre härdar på rad och den senare minst två parallella rader med härdar, härdarna på Lockarp stämmer överrens med den första kategorin (Brink 2002:261). Det material som finns att tillgå är alltså fyra härdar belägna på rad, löst daterade till den yngre bronsåldern. Tolkningen av dessa lutar sig okritiskt mot Raimond Thörns modell för härdsystem, framtagen i en C-uppsats 1993 (Thörn 1993). Den här typen av tolkning är deduktiv – baserad på en induktiv förklaringsmodell av härdsystem. Deduktionen består i att Brink säger ungefär att: ”de här härdarna bildar gemensamt ett härdsystem och eftersom Thörns modell visar att andra liknande typer av härdsystem är eldkultplatser, är det här också det”. Induktionen i Thörns modell består i att likheter i ett antal exempel sätts samman till en modell, som skapar generella regler för härdsystem. Paradoxen blir såklart, i ett metaperspektiv, att min slutsats om induktiva och deduktiva tolkningsmodeller är deduktiv i sig, då den baseras på en övergripande beskrivning av forskningsteori (se Alvesson & Skoldberg 2010:54-61).

Dessa båda tolkningar representerar goda exempel på konventionella tolkningar, där tolkningen inte motiveras, utan en näst intill positivistisk tolkning målas upp och används som förklaringsmodell. Att utan diskussion utgå från ett specifikt exempel på tidigare forskning hör dock inte till vanligheterna och det finns inte många exempel på detta i den litteratur som används i den här uppsatsen. Dessa två exempel används för att peka på hur tydligt och enkelt

det kan vara att luta sin tolkning på en generell konvention inom specifika samfund och hur lätt en tolkning kan förvandlas till en allmänt vedertagen sanning. Följande exempel visar ett mer okonventionellt tänkande, där tolkningen bryter mot den traditionella tolkningen av huskonstruktioner

Magnus Artursson (2007) skriver i *Vägar till Vætland* ett kapitel om bronsåldershus, där han placerar människan och hennes relation till huset i handlingens centrum. Han gör detta i en tvärvetenskaplig anda, genom att hämta inspiration från psykologen Carl G. Jung och utifrån hans forskning diskutera individens relation till huset som en aktör (Artursson 2007:78). Det intressanta i Arturssons text är hur han talar om byggnader och boplatser generellt och inte för bronsåldern specifikt. Han utgår från hus daterade till senneolitikum och bronsålder, men tolkningen utgår från ett perspektiv som skulle kunna vara applicerbar på vilken tidsperiod som helst. Det är ett exempel på en tolkningsmodell som avviker från den konventionella traditionsenliga tolkningsbilden, som Artursson själv representerar i flera andra av de artiklar som används i den här uppsatsen (se: Artursson 2005a; Artursson 2005b; Artursson, Karsten & Strömberg 2005; Carlie & Artursson 2005). Artursson skriver bl.a. att man med inspiration av t.ex. Jung kan tolka boplatser efter begrepp som *ideologi*, *religion* och *ritual* (Artursson 2007:78). Som nämns i diskussionens första del tar Artursson upp källan till det han beskriver som tradition inom bebyggelsearkeologin. Traditionen är alltså enligt Artursson inte den tolkning av husfunktioner som finns specifikt inom den yngre järnåldersforskningen, där ”hall”-begreppet har sina rötter. Ritualer vid gården brukar vanligtvis kopplas samman med järnåldern, men här appliceras den tanken på ett senneolitiskt och bronsålders-material. Den här artikeln är att betrakta som ett exempel på en forskning där den traditionella deskriptiva datan lyfts från beskrivning till en tydlig och motiverande tolkning, där val av teorier och tolkningar motiveras och beskrivs på ett självmedvetet sätt.

## 4. Slutsats, slutdiskussion och reflektioner

Detta slutgiltiga kapitel syftar till att knyta samman material, analys och diskussion i ett resultat. Detta delas upp i två delar, där den första delen svarar på frågan om hur den konventionella forskningen av religion på boplatser under brons- och äldre järnålder ser ut. Den andra delen är en slutdiskussion, där ämnet ämnar uppmana läsaren att själv reflektera och ta frågan vidare.

### 4.1 Periodtypisk forskning av religion på boplatser; likheter och skillnader

De olika diskurserna som redovisas ovan förklarar var och en hur samma typ av anläggningar och samma fyndkategorier kan förklaras på olika sätt. Men vad beror likheterna och skillnaderna på? Björhem och Magnusson Staaf utgår i sin rekonstruktion av det forntida samhället runt Malmö från begreppen *trajektorie*, *projekt*, *station* och *domän* (Björhem & Magnusson Staaf 2006:29–30). Begreppen går som en röd tråd genom hela tolkningsarbetet och en viktig utgångspunkt i detta är tanken om att människor agerar utifrån de ”tidsgeografiska system” de föds i (Björhem & Magnusson Staaf 2006:31). Människan är därmed inte helt oförmögen att själv påverka det som sker i dess omgivning, men enligt Björhem och Magnusson Staaf kan dessa medvetna handlingar leda till fullkomligt oförutsagda konsekvenser (2006:31). *”Den sociala kontrollen över individerna blir stark. Detta kan skapa trygghet, men det gör också att kollektiva normer kan verka konserverande. Om trajektorierna däremot blir mer vidsträckta och varierade ökar möjligheten för människor som har andra kunskaper och begreppsvärldar. Dessa möten kan få återverkan på idéer om sammanhang, begrepp och ordning man tidigare tagit för givna”* (Björhem & Magnusson Staaf 2006:254). Jag vill applicera de här idéerna i ett metaperspektiv och hävda att det är nödvändigt med en dynamisk forskningskultur, där forskning sker över konventionsgränserna. Det är viktigt att söka förstå sin egen forskning och det ens vänner gör, men det är, för dynamikens skull, också viktigt att söka sig utanför sin trygghetszon och undersöka vad som finns bortom den.

Att religion har förekommit på boplatser är ett antagande som jag gör med grund i det Raudvere och Andrén skriver i *Plats och praxis* (2002) om att religionen på olika sätt varit en del av människornas dagliga liv. Det görs därmed ett antagande att sådan information går att utröna ur det arkeologiska källmaterialet, som i det här fallet fokuserats till gropar, metallhantverk, härdar och kok/härdgropar utanför hus samt lämningarna från huskonstruktionen i sig själv. Detta är mitt objektivt orkestrerade subjektiva val av utgångspunkt. Det är ett val jag gjort som baserar sig på smak; jag tycker att argumentationen känns riktig, troligen eftersom jag gått en kurs i religionsarkeologi på avancerad nivå vid Lunds Universitet, där jag haft den litteraturen som kurslitteratur. Det jag lärde mig då har påverkat min syn på religion och religiösa tolkningar av arkeologiskt material. I *Långhuslandskapet* skriver Björhem och Magnusson Staaf (2006:34) om minnet och om hur det lagras på olika nivåer i den mänskliga hjärnan och i nervsystemet. De tänker, i en medvetet grov förenkling, att det finns en medveten såväl som en omedveten del av det mänskliga psyket och frågar sig hur en enskild individs tankar och minne skiljer sig från en

allmän mentalitet (Björhem & Magnusson Staaf 2006:34). Detta tangerar löst det jag skriver i den teoretiska ansatsen om de objektiva strukturer som finns i de olika fält där man som människa rör sig, men tar upp den viktiga aspekten att varje människa också är en egen individ och därför kan uppfatta sin omgivning på olika sätt – sitt eget sätt. En del i mitt inledande resonemang handlar om att tolkningar har en tudelad tankeprocess – en del är forskarens egna medvetna val, baserade på personligt intresse och smak, en andra del är de omedvetna val som i sin tur är baserat på den omgivning i vilken forskaren själv vistas och som hen kanske själv valt att figurera i. Att diskutera forskarnas positioner i detta nät av aktörer och kartlägga vem som influerat vem och varför är dock inte intressant för denna uppsats.

Ritualen är den fysiska handling som bekräftar mytologins berättelse och förklarande av hur världen hänger samman, i stort som smått. Men jag tror inte att människorna under förhistorien har gått omkring och tänkt ”religion” hela dagarna, även om religionen varit en viktig del. På samma sätt har ”social stratifiering”, eller ”ekonomi”, inte heller varit ämnen som genomsyrat alla människors tankevärld hela dagarna. Dessa kategorier, eller delar, av samhället som så ofta förekommer i den arkeologiska tolkningen, är de regler som dess invånare gemensamt kommit överrens om (även om de demokratiska valmöjligheterna här givetvis bör betraktas med viss skepsis) – det är konventioner om hur samhället ser ut, konventioner som sedan objektivt påverkar de subjektiva val som människor gör. Val av hur t.ex. en gård ska organiseras, hur djuren ska stallas, vilken ekonomi som bör föras, om fester ska hållas i specifika lokaler och om vilka föremål som ska deponeras var och i vilket syfte. Det var människor som tänkte om sin vardag då och som handlade utifrån de kulturella såväl som naturliga förutsättningar som de omgavs av. Det är dessa förutsättningar vi som arkeologer studerar och det är konsekvenserna av dessa förutsättningar vi kliar oss i huvudet för att försöka förstå.

De tolkningar som representerar den arkeologiska forskningen i analysen ovan har i de flesta fall samma utgångspunkter och det är intressant att notera hur väl de kan passas in i de två påståendena om religion på boplatser under brons- och äldre järnålder. Beror detta på att materialet har den utformning det har och att den mest troliga tolkningen är den som nämns i de stora berättelserna? Eller kan det vara så att traditionen styr tankens riktning och därmed forskningens tolkningsresultat? Hur det än är så kan det konstateras att det finns uppenbara likheter i tolkningarna och de stämmer delvis överrens med den bild som målas upp i de generella påståendena. Det finns likheter med analysresultatet och den schablonartade beskrivningen i Tabell 1, men bilden är mer nyanserad än att det går att säga att ”ja, det finns konventioner inom de olika perioderna” eller ”nej, jag ser inget som antyder en forskning som lutar sig på generella, periodspecifika konventioner”. I tabell 1 bekräftas den generella bilden av religion vid boplatser som målas upp i översiktsverken. Slutsatsen utifrån det var alltså att det finns tolkningar i samtliga synteser som på något sätt konfirmerar de ställda påståendena. Men det räcker inte med att konstatera att det finns en likhet – frågan måste ställas: finns det skillnader i tolkningarna av samma typer av anläggningarna mellan de båda perioderna. Liksom det resultat som presenteras i tabell 1 och 2 samt diskussionen av dessa visar, är bilden mycket mer nyanserad. Visst finns det likheter inom perioderna som bekräftar



skillnader dem emellan. Slutsatsen av studien måste bli att det inte finns något som pekar på tydliga allmängiltiga konventioner inom de valda perioderna, för det valda temat. Men det förekommer ändå tolkningar som bekräftar den normativa bild av perioderna som Tabell 1 visar – exemplen i diskussionen visar tydligt på detta. Det är alltså inte fasta traditionsstrukturer utan tendenser tendenser till detsamma.

Som materialet visar, finns det skillnader i materialet mellan bronsåldern och den äldre järnåldern och tendenser finns i vissa fall, men inte alltid, till en tolkningsbild som tycks vara kopplad till kulturella skillnader mellan bronsålders- och den äldre järnåldersforskningen. Framst när det gäller anläggningskategorin gropar blir detta stundtals mer tydligt. Men också en del exempel där tolkningar av härdar tolkas på ett sätt som för mig verkar vara kopplat till den konventionella idén om hur dessa ska tolkas. Periodkonventioner finns i det genomgångna materialet, men inte allmänrådande utan snarare tenderande.

## 4.2 Forskningskonventioner och framtida perspektiv

I uppsatsens teoretiska ansats beskrivs vad som definierar ett *habitus* enligt begreppsgrundaren Pierre Bourdieu. Han söker förklara hur klasssystemet definierar oss som människor och hur människor inom olika klasser objektivt påverkas av sin klasstillhörighet (Appelrouth & Desfor Edles 2008:687). Kan ett begrepp som används för att beskriva en samhällsform föras över till vad som helst, där syftet är att peka på objektiva strukturer? Kan olika forskningsfält på det här sättet ersätta hela samhällsklasser? Det som jag tar fasta på i Bourdieus habitusbeskrivning är hans förklaring av de objektiva strukturer som påverkar individer på olika sätt inom ett specifikt fält beroende på vilket sammanhang de befinner sig i. Detta är dock inte att betrakta som en tillämpning av *habitus* i ett metaperspektiv, utan som en bakgrund och som en inspiration.

Det jag valt att kalla för *periodkonventioner* kan kort förklaras som överrenskommelser inom specifika forskningsgrupper, i det här fallet har ett antagande gjorts om att det potentiellt finns en skillnad i tolkningsstrukturerna inom olika perioder. Konventionerna är uppbyggda kring de normer och förväntningar som finns inom gruppen och påverkar tolkningsresultaten. Här har en bild av hur forskningsnormen vad gäller religion vid boplatser kan se ut på ett sätt under bronsåldern och på ett annat under den äldre järnåldern. Till den bilden kan en del tolkningsresultat sällas, men inte alla. Det finns exempel på tolkningar som nästan oproblematiserande faller in i forskningsmönstret och andra exempel där den konventionella tolkningsbilden aktivt problematiseras och ifrågasätts, *Långhuslandskapet* är ett exempel på det senare. Ett exempel på det förra är hur festande i såkallade hallar, utan vidare definitioner ständigt återkommer i tolkningarna av de till järnåldern daterade husen.

Arkeologi handlar om att tolka tillgängligt material, i form av gropar, härdar, föremål, texter, berättelser med mera. Detta görs för att söka förstå forna tiders människor – hur de levde, hur miljön såg ut runt omkring dem, politiskt, socialt såväl som ekologiskt. Jag anser att vår uppgift som arkeologer är att tolka data, inte presentera. När vi tolkar bör detta dock ske vetenskapligt och finns det delar i forskningen som handlar om att presentera data som sedan kan tolkas. Tolkningen kan inte ske godtyckligt efter osäker data. Har den data som presenterats visat sig vara ofullständig eller inte tala för de teser som ställts för att styrka

ställda frågeställningar, bör forskaren rakryggat presentera de svagheter som finns däri och möjligen presentera resultat som avviker från de som var tilltänkta till en början. Det är då forskningen blir intressant, när ett resultat gör att vidare frågor ställs och forskningen kan gå vidare mot nya resultat etc.

Min undersökning utgår från teorin att vi som forskare och som människor ingår i specifika grupper och att det är inom och utifrån dessa gruppstillhörigheter som de normer vi eftersträvar skapas genom gemensamma överenskommelser. I vår forskning eftersträvar vi sedan att upprätthålla dessa normer – jag har hållit mig fast vid tanken på att det finns synliga skillnader i forskningen av samma typer av fyndkategorier mellan olika arkeologiska tidsperioder. Grupperna ”bronsåldersforskning” och ”järnåldersforskning” är dock inte statiska i sin karaktär – de forskare som skulle identifiera sig som tillhörande den ena eller den andra identifierar sig troligen med en mängd andra grupper och en del med båda nämnda. Alla forskare är nämligen också människor – komplexa personligheter med många identiteter, många grupper, många ”vi”. Det finns så många variabler att en kartläggning i den här kontexten blir ganska ointressant. Poängen är att det som gör oss till de människor vi är, påverkar på samma sätt vilka tolkningar vi är intresserade av att göra som forskare. Alla subjektiva val grundar sig i objektiva strukturer skapade utifrån kollektiva subjektiva normer. Det är alltså inte forskarna som de individer de är som varit av intresse, utan de strukturer som de gemensamt har skapat. Bourdieu skriver att: ”objective structures tend to produce structured subjective dispositions that produce structured actions which, in turn, tend to produce objective structure” (citerat i: Appelrouth & Desfor Edles 2008:689). Min översättning blir att objektiva strukturer har en tendens att producera strukturerade subjektiva dispositioner som producerar strukturerade handlingar vilka i sin tur har en tendens att producera objektiva strukturer. Enligt Scott Appelrouth och Laura Desfor Edles (2008:687) är Bourdieus tankar om att människor handlar utifrån sin sociala position en kritik mot t.ex. Jean-Paul Sartre, som hävdar att ”Man is nothing else but what he makes of himself”. Människan är alltså, enligt Sartre, själv ansvarig för vad hon anser att hon ska bli (Appelrouth & Edles 2008:687). De två citaten från de två franska tänkarna ovan kan konstateras att de representerar varandras motsatser i synen på människans position i samhället.

Forskaren är en del av den roll en individ kan spela i samhället och hurvida en person kan göra den hen själv vill beror till stor del på hur samhället är uppbyggt och vad det är för mål som önskas uppnås. De influenser som inspirerar en forskare inom det arkeologiska ämnet är mer komplexa än att de specifikt skulle kunna härledas till en period. Det är snarare de värden som finns inom tolkningen av de olika perioderna som påverkar. Att bronsåldern beskrivs, i stora drag och inte av alla, som religiöst betingat och järnåldern som krigiskt och hierarkiserat är generella faktum i den övergripande litteraturen – beskrivningar i de stora historierna som dock inte behöver stå i vägen för att tolkningen av en grop tolkas på ett sätt av en forskare och på ett annat av en annan, även om tolkningarna här ofta visat sig vara snarlika.

Det jag, som författare av den här uppsatsen, önskar att du som läsare tar med dig är att: vi är som forskare konsumenter likväl som producenter av de normer vi tar del av och delger i form av tolkningar av människan – för en medveten forskning är det av intresse att själv förstå sin egen position i kedjan av påverkade och påverkande aktörer.

## 5. Sammanfattning

Inom den arkeologiska vetenskapen har förhistorien delats in i olika perioder och inom de olika perioderna beforskas det material som finns att tillgå för den specifika perioden. Detta skapar en möjlig indelning av forskare och deras idéer i olika samfund, där olika normer skapas, efterlevs och utvecklas. Den här uppsatsen syftar till att undersöka hur sådan konventionell forskning av ett specifikt tema kan se ut i två olika perioder. Det valda temat är *religion vid boplatser under brons- och äldre järnålder*. Som inspiration används Pierre Bourdieus forskning om vad han kallar *habitus*. Mer specifikt används den detalj i forskningen som beskriver de objektiva strukturer som påverkar våra tankar och handlingar, vilket är själva utgångspunkten för det här arbetet.

För att kunna utföra undersökningen studeras först ett material som består av tre exempel på arkeologisk grundlitteratur, dessa är *Arkeologi i Norden*, *Danmarks Oldtid* och *Sveriges Historia*. Dessa studeras för att få en generell bild av hur de två perioderna beskrivs övergripande, utifrån det valda temat. Resultatet är ett schablonartat påstående för vardera perioden där bronsåldern beskrivs som en period genomsyrad av religion, men där religiös praxis främst sker utanför boplatserna. Under den äldre järnåldern tycks ritualen flytta in till gårdsmiljön, eftersom den allt starkare eliten tar kontroll över religionen. Dessa påståenden ställs sedan mot fem synteser av större uppdragsarkeologiska projekt, som står som representanter för forskningen. Resultatet presenteras i en enkel modell, som visar att det finns en generell koherens. Nästa steg blir att titta närmre på vad i tolkningarna som gör att de här olika bilderna målas upp och detta görs genom att studera tolkningar av fyra specifika materialkategorier, som är gemensamma för boplatser daterade till bronsålder såväl som äldre järnålder. Dessa materialkategorier är: *gropar*, *metallhantverk*, *hårdar och hård-/kokgropar*, *utanför bostaden* och *huskonstruktioner*.

Analysen och diskussionen visar att det finns ett antal generella kategorier för vilka typer av tolkningar som förekommer och i en del fall, som t.ex. när det gäller tolkningen av gropar, går det att se en klar tendens till tolkningsmodeller som tycks bygga på de konventioner som finns inom en period. I resultatet görs det en poäng av vikten av självreflektivt tänkande och granskande.

I en akademisk undersökning är det viktigt att vara tydlig med hur ett tolkningsresultat nås och därför måste man som forskare hela tiden källhänvisa och väl motivera sin tolkning. Det är därför viktigt att noga utreda den källa varifrån man hämtar sin information och tydligt förklara varför den är adekvat att använda i den studie som görs. Den här uppsatsen får fungera som ett exempel: översiktsverken används för att ta fram en generell bild av ett tema som valts ut av mig som författare, baserat på personligt intresse. Det blir ett resultat i form av en subjektiv tolkning och en schablonbild av forskningen. I ett försök att validera schablonbilderna kontrolleras den mot utdrag ur samtida forskning, vilken sedan också detaljstuderas utifrån utvalda premisser. Målet är att söka undersöka om det överhuvudtaget går att påvisa att det inom den arkeologiska forskningen förekommer vanedrivna, traditionsbundna tolkningar. Det hela görs utifrån utgångspunkten att hela samhället består av olika konstellationer av individer, vad som här refereras till som samfund och att det inom

dessas samfund finns olika konventioner, det vill säga förväntningar på vilka typer av resultat som ett specifikt material bör resultera i. Målsättningen har aldrig varit att skapa en induktiv förklaringsmodell, där generella regler skrivs ned för att förklara hur forskningen i den ena eller den andra perioden ser ut. Syftet har varit och är att belysa möjliga traditioner och vad dessa kan bero på. Min förhoppning är att väcka en allmän diskussion om detta inom ämnet arkeologi.

## Litteratur

- Alvesson, K. & Sköldbberg, K. 2010. *Reflektion och tolkning*. Lund: Studentlitteratur.
- Andrén, A. 2002. Platsernas betydelse: Norrön ritual och kultplatskontinuitet. I: Jennbert, K. Andrén, A & Raudvere, C. 2002. *Plats och praxis: Studier av nordisk förkristen ritual*. Falun: Nordic Academic Press. Sid. 299-342.
- Andrén, A., Jennbert, K. & Raudvere, C. 2004. *Ordning mot kaos – studier av nordisk förkristen kosmologi*. Lund: Nordic Academic Press.
- Appelrouth, S. & Desfor Edles, L. 2008. *Classical and contemporary sociological theory: text and readings*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Arcini, C. & Svanberg, F. 2005. Den yngre bronsålderns brandgravsmiljöer. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 284-265
- Artursson, M. 2005a. Byggnadstradition. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 20-83
- Artursson, M. 2005b. Gårds- och bebyggelsestruktur. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 84-159
- Artursson, M. Karsten, P. & Strömberg, B. 2005. Aspekter på samhällsutveckling. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 496-547
- Artursson, M. 2007. Bott har man väl alltid gjort...?! Aspekter på bebyggelsens struktur och sociala hierarkier under senneolitikum och bronsålder. I: Artursson, M. (red). 2007. *Vägar till Vätland: en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Stockholm: Riksantikvarieämbetet. Sid. 77-96.
- Artursson, M. (red). 2007. *Vägar till Vätland: en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Baudou, E. 2004. *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Becker, N. 2005. Metallhantverk och specialisering. I: Carlie, A. (red). 2005. *Järnålder vid Öresund: Band 1*. Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 250-305.
- Björhem, N. & Magnusson Staaf, B. 2006. *Långhuslandskapet: En studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder*. Malmö: Malmö Kulturmiljö.
- Björk, T. 2007. Kring förfädernas bopålar: om bronsålderns och den äldre järnålderns bosättningar i Vätland. I: Artursson, M. (red). 2007. *Vägar till Vätland: en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Stockholm: Riksantikvarieämbetetets förlag. Sid. 25-62.

- Bourdieu, P. 1993 [1984]. *Kultursociologiska texter*. Stockholm: B. Östlings bokförlag.
- Brink, K. 2002. Det rituella landskapet. I: Rudin, G-B. & Brink, K. (red). 2002. *Öresundsförbindelsen: Lockarp 7A*. Malmö: Malmö Kulturmiljö. Sid. 260-275.
- Brorsson, T. & Hulthén, B. 2007. Leran och elden: en studie av keramiken från Vätland. I: Artursson, M. (red). 2007. *Vägar till Vätland: en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag. sid. 265-293.
- Burenhult, G. (red) 1999. *Arkeologi i Norden 1*. Stockholm: Natur & kultur
- Burenhult, G. (red) 2000. *Arkeologi i Norden 2*. Stockholm: Natur & kultur
- Carlie, A. 2004. *Forntida byggnadskult: tradition och regionalitet i södra Skandinavien*. Malmö: Riksantikvarieämbetet.
- Carlie, A. (red). 2005. *Järnålder vid Öresund: Band 1*. Lund: Riksantikvarieämbetet.
- Carlie, A. & Artursson, M. 2005. Böndernas gårdar. I: Carlie, A. 2005. *Järnålder vid Öresund: Band 1*. Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 162-246.
- Carlsson, A. 1998. *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria: Stenåldern*. Stockholm: Stockholms Universitet
- Carlsson, A. 2001. *Tolkande arkeologi och svensk forntidshistoria: Bronsåldern*. Stockholm: Stockholms Universitet
- Fendin, T. 2005. De rituella fälten på Glumslövs backar. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid. 366-419.
- Friman, B. & Skoglund, P. 2009. Gårdsanknutna ritualer – en diskussion om föremål och depositionsmonster. I: Högberg, A., Nilsson, B. & Skoglund, P. (red.) 2009. *Gården i landskapet: Tre bebyggelsearkeologiska studier*. Malmö: Malmö Museer, Arkeologienheten. sid.233-276.
- Friman, B. 2008. *Att stå på egna ben: centrala funktioner och lokal utveckling under yngre bronsålder och äldre järnålder i Mellanbyn, Skåne*. Malmö: Malmö kulturmiljö.
- Gröhn, A. 2004. *Positioning the Bronze Age: in social theory and research context*.
- Hellström, S. 2007. Skärvsten: mellan grav och boplats. I: Artursson, M. (red). 2007. *Vägar till Vätland: en bronsåldersbygd i nordöstra Skåne 2300-500 f.Kr.* Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag. Sid. 239-248.
- Högberg, A., Nilsson, B. & Skoglund, P. (red.) 2009. *Gården i landskapet: Tre bebyggelsearkeologiska studier*. Malmö: Malmö Museer, Arkeologienheten.
- Jennbert, K., Andrén, A. & Raudvere, C. 2002. *Plats och praxis: Studier av nordisk förkristen ritual*. Lund: Nordic Academic Press.

- Jennbert, K. 2011. *Animals and humans: Recurrent symbiosis in archaeology and Old Norse religion*.
- Jensen, J. 2002. *Bronzealder 2000-500 f.Kr.* Köpenhamn: Gyldendal.
- Jensen, J. 2003. *Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.* Köpenhamn: Gyldendal.
- Karsten, P. 2005. Västsånska offerfynd från 2300-500 f.Kr. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. sid.420-443
- Kuhn, T.S. 1992 [1970]. *De vetenskapliga revolutionernas struktur*. Stockholm: Thales.
- Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red) *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet
- Moberg, C-A. 1956. Till frågan om samhällsstrukturen i norden under bronsåldern. I: *Fornvännen 1956*.
- Olsen, B. 2010. *In Defence of Things: Archaeology and the Ontology of Objects*.
- Rudin, G-B. & Brink, K. 2002. *Öresundsförbindelsen Lockarp 7A*. Malmö: Malmö kulturmiljö.
- Raudvere, C. 2002. Mellan liv och text: Ordets makt som litterärt motiv och rituell praktik i norrön litteratur. I: Jennbert, K., Andrén, A. & Raudvere, C. 2002. *Plats och praxis: Studier av nordisk förkristen ritual*. Lund: Nordic Academic Press. Sid. 31-68.
- Schoug, F. 2004. *På trappans första steg: Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademin*. Lund: Studentlitteratur.
- Skoglund, P. 2005. *Vardagens landskap: lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur*
- Skoglund, P. (red) 2008. *Fest, slakt, odling, neolitikum och järnålder i Hyllie*. Malmö: Malmö kulturmiljö.
- Strömberg, B. 2005. Gestaltning av bronsålderslandskap. I: Lagerås, P. & Strömberg, B. 2005. (red). *Bronsåldersbygd 2300-500 f.Kr.* Lund: Riksantikvarieämbetet. Sid.160-219
- Svanberg, F. 2003. *Decolonizing the Viking Age 1*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Thörn, R. 1993. *Eldstadssystem – fysiska spår av bronsålderskult: Ett försök att spåra kultplatser och kulturinfluenser*. C-uppsats: Lunds Universitet.
- Trigger, B.G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. 2<sup>nd</sup> ed. New York: Cambridge University Press.
- Welinder, S. 2009a. *Sveriges historia: 13000 f.Kr-600 e.Kr.* Stockholm: Norstedts

Welinder, S. 2009b. Den äldre järnålderns lilla landskap utanför Malmö. I: Högberg, A., Nilsson, B. & Skoglund, P. (red.) 2009. *Gården i landskapet: Tre bebyggelsearkeologiska studier*. Malmö: Malmö Museer, Arkeologienheten.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.